

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

**“Maliyyə hesabatlarının təhlili əsasında müəssisə aktivlərinin idarə edilməsi:
Azərbaycanda bank sektoru timsalında”
mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

Məhəmmədli Məhəmmədəli Əliəğa

BAKİ – 2019

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

BMDM-in direktoru:

i.ü.f.d., dos. F.S.Əhmədov

_____ **imza**

“ ___ ” _____ **2019-cu il**

**“Maliyyə hesabatlarının təhlili əsasında müəssisə aktivlərinin idarə edilməsi :
Azərbaycanda bank sektoru təmsalında”**
mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı: 060407 Menecment

İxtisaslaşma: Strateji idarəetmə

Qrup: 212

Magistrant:
Məhəmmədli Məhəmmədəli Əliağa

_____ **imza**

Elmi rəhbər:
i.ü.f.d., dos. Abbasova Sevinc
Ağaməmməd qızı

_____ **imza**

Proqram rəhbəri:

i.ü.f.d., b/m Şamxalova Samirə
Oqtay qızı

_____ **imza**

Kafedra müdiri:

i.e.d., prof. Kəlbəyev Yaşar Atakişi oğlu

_____ **imza**

BAKİ – 2019

**Management of business assets based on analysis of financial statements: The banking
sector in Azerbaijan**

Summary

The actuality of the subject. The activity of the AR banking system is governed by the laws "On Central Bank" and "On Banks and Banking Activity". Arrangements, registration and termination of commercial banks within the AR are regulated by the laws that we stress.

Under the law, commercial banks can be created in any form of ownership and founders of a commercial bank may be legal entities and individuals who are ready to participate in the development of the legal capital of this bank.

Purpose and Objectives of the Research: The main objective here is to reflect the impact of commercial banks' operations on banking and economic progress, to improve the operations of commercial banks, to implement the right bank policy for efficient management of assets and liabilities, and to evaluate banks' operations.

Object and object of the research: The object of the research in the dissertation is to analyze, evaluate, manage and manage the bank's active and passive transactions and the banking policies used to manage these transactions.

Research Information: Law, Orders, Regulatory Documents and Other Bank Statements of Banks and Banking Activity, professors of famous economist scientists of Azerbaijan EMSadkhov, RVAskarova, DABagirov, Sh.A.Abdullayev, A.E.Kerimov, MM Bagirov and others, including scientists from foreign countries.

The relevance of the research is that the use of suggestions, conclusions and recommendations based on its key provisions may allow the development of the banking system.

Keywords: business, management, company, economy, bank assets, financial report circulation

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	6
I FƏSİL. Bank aktivlərinin idarə edilməsinin metodiki məsələləri	9
1.1 Aktivlərin mahiyyəti, təsnifləşdirilməsi və formalaşması prinsipləri.....	9
1.2 Aktivlərin idarə edilməsi üzrə bankın siyasəti.....	15
1.3 Bank aktivlərinin idarə edilməsinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi.....	25
II FƏSİL. Bank aktivlərinin idarə edilməsində maliyyə hesabatlarının informasiya-analitik imkanlarından istifadəsi	35
2.1 Bankın maliyyə vəziyyətini xarakterizə edən əsas göstəricilər sistemi.....	35
2.2 Bank aktivlərinin likvidliyinin qiymətləndirilməsi.....	41
2.3 Maliyyə vəziyyətinin təhlilində tətbiq olunan metodlar.....	45
2.4 Maliyyə hesabatı əsasında bankın işgüzar fəallığının təhlilinin əsas istiqamətləri.....	51
III FƏSİL. Bank əməliyyatlarının idarəedilməsi mexanizmləri	58
3.1 Bankın uzunmüddətli aktivlərinin idarə edilməsi.....	58
3.2 Dövriyyə aktivlərinin idarə edilməsinin xüsusiyyətləri.....	64
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR	68
İstifadə olunmuş ədəbiyyat	70
Cədvəlin siyahısı.....	74
Şəkillərin siyahısı.....	74

-GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: AR-nın bank sisteminin fəaliyyət “Mərkəzi Bank haqqında” və “Banklar və bank fəaliyyəti haqqında” qanunlarla tənzimlənir. AR daxilində kommertiya banklarının ərsəyə gətirilməsi, qeydə alınması və fəaliyyətinin sona çatması vurğuladığımız qanunlarla qaydaya salınır.

Qanuna əsasən kommertiya bankları istənilən mülkiyyət formasında yaradıla bilər və yaradılan kommertiya bankının təsisçiləri bu bankın qanun kapitalının inkişaf etməsində iştirak etməyə hazır vəziyyətdə olan hüquqi və fiziki şəxslər ola bilər.

Müasir dövrdə bazar iqtisadiyyatına keçid mühitində iqtisadiyyatın ən çox və intensiv tərəqqi edən sahəsinə banklar çevrilmişdir. Ölkələrin yüksək maliyyə imkanına sahib banklar olmazsa, bu ölkələrin iqtisadiyyatını tərəqqi etdirmək olmaz. Bankların əsas funksiyasını fəaliyyət göstərdiyi ölkənin iqtisadiyyatının təkmilləşdirilməsinə xidmət etməkdir.

Bank qanunvericiliyinə görə, banklar fiziki və hüquqi şəxslərdən vəsaitləri özlərinə çəkmək, pul vəsaitlərini geri qaytarmaq, alıcıların tapşırığını nəzərə alaraq hesablaşma əməliyyatlarını həyata keçirmək və müddətlik şərti ilə öz adından və öz hesabına vəsait yerləşdirmək səlahiyyətinə sahibdir. Kommertiya bankları öz alıcılarına ümumi şəkildə xidmət göstərir və bu xüsusiyyət kommertiya banklarını başqa kredit təşkilatlarından fərqləndirir.

Problemin qoyuluşu və öyrənmə səviyyəsi: Tədqiqat işi ilə bağlı olaraq yerli və xarici mütəxəssislərin tədqiqat işləri, elmi əsərləri araşdırılmışdır. Həmçinin işin tədqiqat obyektini olan bankların yerinə yetirdikləri aktiv və passiv əməliyyatlarının təhlil edilməsi, qiymətləndirilməsi məsələləri rəsmi internet səhifələrinə istinad olunmaqla araşdırılmışdır.

Tədqiqatın məqsədi və vəzifələri: Əsas məqsəd maliyyə hesabatlarının təhlili əsasında müəssisə aktivlərinin idarə edilməsinin Azərbaycanda bank sektoru təmsalında tədqiq etmək və təkmilləşdirilməsi istiqamətində təklif və tövsiyələr irəli sürməkdir. Bununla bağlı aşağıdakı vəzifələr öz əksini tapıb: aktivlərin idarə

edilməsi üzrə bankın siyasətinin müəyyənləşdirilməsi; bank aktivlərinin idarə edilməsinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi; bank aktivlərinin idarə edilməsində maliyyə hesabatlarının informasiya-analitik imkanlarından istifadəsi üzrə Bank aktivlərinin likvidliyinin qiymətləndirilməsi; maliyyə hesabatı əsasında bankın işgüzar fəallığının təhlilinin əsas istiqamətləri müəyyən etmək.

Tədqiqatın obyektı və predmeti: Bank sektorunda aktivlərinin idarəedilməsi üzrə kompleks məsələlərin tədqiqi. Dissertasiya işində tədqiqatın obyektini Unibankın aktivləri, aktiv və passiv əməliyyatları götürülmüşdür. bankların yerinə yetirdikləri aktiv və passiv əməliyyatlarının təhlil edilməsi, qiymətləndirilməsi, idarə edilməsi və bu əməliyyatların idarə edilməsində istifadə edilən bank siyasətindən ibarətdir.

Tədqiqatın metodları: Tədqiqat zamanı analiz, sintez, təhlil metodlarından istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın informasiya bazası: “Banklar və bank fəaliyyəti haqqında” AR-nın Qanunu, sərəncamları, normativ sənədləri və digər bank hesabatları, ölkəmizin məşhur iqtisadçı alimlərinin i.e.d professorlar E.M.Sadıqov, R.V.Əsgərova, D.A.Bağirov, Ş.Ə.Abdullayev, A.E.Kərimov, M.M.Bağirov və digərlərinin, o cümlədən xarici ölkələrin alimlərinin əsərlərindən istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: Tədqiqat zamanı bir çox maneə və məhdudiyyətlərlə rastlaşdır. Tədqiqat aparılmasına mane olan əsas səbəblər kimi qeyd edə bilərik ki, mövzu ilə bağlı yetərincə elmi-praktik, nəzəri-metodoloji materialların çatışmamazlığı, kifayət qədər informasiya bazasının olmaması başlıca məhdudiyyətlərdən sadəcə bir neçəsi idi.

Nəticələrin elmi-praktik əhəmiyyəti: ondan ibarətdir ki, onun əsas müddəalarına əsaslanan təkliflərdən, nəticələrdən, tövsiyələrdən istifadə olunması bank sisteminin inkişaf etdirilməsinə imkan verə bilər.

Dissertasiya işinin strukturu və həcmi: Dissertasiya işi, giriş, 3 fəsil, nəticə və ədəbiyyat siyahısı olmaqla 75 səhifədən ibarətdir.

Birinci fəsildə Bank aktivlərinin idarə edilməsinin metodiki məsələləri üzrə Aktivlərin mahiyyəti, təsnifləşdirilməsi və formalaşması prinsipləri, Aktivlərin

idarə edilməsi üzrə bankın siyasəti və Bank aktivlərinin idarə edilməsinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi tədqiq edilmişdir.

İkinci fəsildə bank aktivlərinin idarə edilməsində maliyyə hesabatlarının informasiya-analitik imkanlarından istifadəsi bankın maliyyə vəziyyətini xarakterizə edən əsas göstəricilər sistemində bank aktivlərinin likvidliyinin qiymətləndirilməsi, maliyyə vəziyyətinin təhlilində tətbiq olunan metodlar və maliyyə hesabatı əsasında bankın işgüzar fəallığının təhlilinin əsas istiqamətləri təhlil olunmuşdur.

Üçüncü fəsildə bank əməliyyatlarının idarəedilməsi mexanizmləri, bankın uzunmüddətli aktivlərinin idarə edilməsi, dövriyyə aktivlərinin idarə edilməsinin xüsusiyyətləri əks olunmuşdur.

I FƏSİL. BANK AKTİVLƏRİNİN İDARƏ EDİLMƏSİNİN METODİKİ MƏSƏLƏLƏRİ

1.1. Aktivlərin mahiyyəti, təsnifləşdirilməsi və formalaşması prinsipləri

Aktivlər - fiziki və ya hüquqi şəxslərə aid olan texnoloji avadanlıqlar və maşınlar, pul vəsaitləri, binalar, bank depozitləri, sənədlər, patentlər və başqa buna bənzər bir çox maddi və qeyri-maddi mülkiyyət obyektlərinə deyilir.

Aktivlər xarakter nöqtəyi-nəzərindən 2 qrupa ayrılır:

1. maddi aktivlər – bura daşınmaz əmlak, pul vəsaitləri, sənədlər və s. aiddir.
2. qeyri-maddi aktivlər – bura müəllif hüquqları, patentlər, ticarət markaları və s. aiddir.

Ölkənin, şirkətin və ya müəyyən bir fiziki şəxsin maliyyə vəsaitlərini mənfəət qazanmaq üçün dövriyyəyə buraxması, bundan başqa, idarə etməsi də aktivlərə aid edilir. İstənilən fiziki və ya hüquqi şəxsin özünün müstəqil şəkildə pul vəsaitlərini sənədlərə investisiya kimi qoyması, ölkənin öz valyuta resurslarını mənfəət qazanmaq üçün xarici aktivlərdə, eyni zamanda da xarici valyutada saxlaması da aktivlərə aiddir.

Banklar aktivlərini idarə edə bilmək üçün məqsədli və eyni zamanda adi ehtiyat kənara qoyur. Bu ehtiyatlardan biri, bankın “standart aktivlər”inə əsasən dəyən ziyanın qarşılınması üçün olan adi ehtiyat, başqa biri isə isə bankın “qeyri-standart aktivlər”inə əsasən dəyən ziyanın qarşılınması üçün olan ehtiyatdır. Aktivlərin bir neçə yerə bölünməsi isə daha çox, mənfəət əldə etmək məqsədi ilə bazar dəyəri aktivlərin dəyərindən az olduğu halda şirkətin səhmlərinin alınması metodu ilə aktivlərin alınması və daha sonra bunun ardınca həmin aktivlərin hər birinin yaxud çox az bir qisminin satılmasına deyilir.

Şirkətlər əsasən aktivləri 2 məqsəd ilə idarə edirlər:

1) İnvestisiya məqsədlərinə çatmaq üçün alıcıların pul vəsaitlərinin yığılması və investisiya portfelinin qurulması metodu ilə peşəkar səviyyədə idarə edilməsi kimi,

2) Şirkətə yaxud hər hansısa banka məxsus maliyyə vəsaitlərindən əldə edilən gəlirləri artırmaq üçün onların idarə edilməsi.

Çox vaxt, aktivlərin idarə olunmasını investisiya müəssisələri və investisiya bankları edir. Aktivlər həm uzunmüddətli və həm də qısamüddətli olurlar. Bu strategiya ayrı-ayrı müddətlərə sahib aktivlərə orta hesabla eyni miqdarda investisiya qoyulması metodu ilə investisiya portfelinin yaradılması yönündə həyata keçirilir.

Aktivlər maliyyə vasitəsi olduğu üçün bölüşdürülür. Aktivlərin bölünməsi risklərin balanslaşdırılması üçün tətbiq edilən investisiya strategiyasıdır. Bu strategiya verilmiş pul vəsaitlərinin ayrı-ayrı aktivlər (istiqrazlar, törəmə maliyyə vasitələri, səhmlər və s.), həmçinin bələdiyyə və xarici aktivlər arasında paylanmasını əsas götürür. Yəni, ayrı-ayrı gəlirlilik və risk səviyyəsinə sahib aktivlərdən təşkil edilmiş investisiya portfelinin quruluşunun formalaşdırılmasına deyilir.

Aktivlər fond bazarında sənədin təminatçısı rolunu oynayan dəyəri və ödənişləri uyğun baza aktivlərindən daxil olan vəsaitlər sayəsində yaranan maliyyə vasitəsinə çevrilir. Belə sənədlər, çox vaxt, avtomobil kreditləri və kredit kartı ilə edilən ödənişlər kimi xırda və qeyri-likvid aktivlər hovuzunun sekuritizasiyası üsulu ilə hazırlanılır. İnvestorlar üçün belə sənədlər korporativ borc vasitələrinə investisiyanın fərqli variantıdır.

Aktivdə göstərilən gələcək iqtisadi səmərə banka aşağıdakı üsullarla daxil olur:

1. aktiv, bank tərəfindən təqdim edilən xidmətlərdən müəyyən aktivlərlə əlaqəli olaraq istifadə edildikdə;
2. aktiv, başqa aktivlərlə mübadilə edildikdə;
3. aktiv, öhdəliklərin yerinə yetirilməsi üçün istifadə edildikdə;
4. aktiv, bankın rəhbərləri arasında bölüşdürüldükdə.

Əksər aktivlər, misal üçün, əsas vəsaitlər fiziki formalı olurlar. Ancaq fiziki forma, aktivin olub-olmadığı təyin etmək üçün əsas deyil, müəlliflik hüququ fiziki formalı olsa da, aktiv sayılır, ona görə ki, bank tərəfindən aktivlərdən gələcək dövrlərdə iqtisadi səmərə qazanmaq gözlənilir. Eyni zamanda, mülkiyyət hüququnun olması da aktivin olub-olmaması üçün I dərəcəli sayılmır. Nəticədə,

əgər bank qazanılacağı gözlənilən mənfəətə nəzarət təşkil edirsə, icarə edilən əmlak da aktiv sayılır.

Bütün bankların mühasibat balansında həyata keçirilən aktiv əməliyyatların xarakterinə görə, aktivlər qısamüddətli və uzunmüddətli olaraq təsnifləşdirilir.

Aktivlər bəzi hallarda qısamüddətli aktiv kimi çıxış edir:

1. aktiv satılmaq üçün bankda saxlanıldıqda yaxud bankın həyata keçirdiyi əməliyyat prosesinin normal şəraitində tətbiq olunmaq üçün saxlandıqda;

2. aktiv kommersiya məqsədləri üçün yaxud çox az bir müddət ərzində saxlanıldıqda və hesabat tarixindən başlayaraq 12 ay ərzində realizə olunması planlaşdırıldıqda;

3. aktivin istifadə edilməsi üzrə məhdudiyyəti olmayan vəsaitlər yaxud onların eynisi hesab olunduqda.

Geridə qalan bütün aktivlər uzunmüddətli aktivlərdir.

Bank öhdəlikləri və eyni zamanda aktivləri likvidlik səviyyəsini ifadə edən bir-birinin ardınca və onların xarakteri üzrə qrupla ayıraraq mühasibat balansında göstərilir.

Mühasibat balansında bir sıra aktiv maddələr vardır:

- qızıl və başqa bir çox dəyərli metallar;
- AMB-dakı hesablar;
- maliyyə sahəsinə verilmiş avanslar və kreditlər;
- alıcılara verilmiş kreditlər və avanslar;
- nağd pul və başqa ödəniş vasitələri;
- sənədlər;
- qeyri-maddi aktivlər;
- əsas vəsaitlər.

Aktivlər – bankın kreditlərinin hamısı, investisiyaları, resurslarıdır (hətta bank işində istifadə edilməyən əmlak da daxil olmaqla). Aktivlər 2 qrupa bölünür:

1. standart – bura "qənaətbəxş aktivlər" və "nəzarət edilən aktivlər" aiddir

2. qeyri-standard - bura "təhlükəli aktivlər", "ümitsiz aktivlər", "qeyri-qənaətbəxş aktivlər" aid edilir.

Bununla belə, aktiv əməliyyatların nəticələri əsasən bankın balansının aktiv qismində özünü göstərir, bu göstəricilər əsasında bankın vəsaitlərinin yerbəyer edilməsi xarakteri, onlardan istifadə qaydasının əlverişliliyi yoxlanılır və təhlil olunur. (Məmmədov Z.F., 2010)

Aktivlərin keyfiyyətinin təhlil edilməsinin əsas məqsədi bankın aktivlərinin keyfiyyətinin nəticələrinin testləşdirilməsidir. Qiymətləndirmədə riskli aktivlər, eyni zamanda kreditlər təhlil edilir və dəyən ziyanın ödənilməsi üçün ehtiyatların ərsəyə gətirilməsi qaydalarına müvafiq şəkildə reytinglər verilir. Bank müntəzəm olaraq həyata keçirilən qiymətləndirmə vasitəsilə problemlə aktivlər üzrə risklərin azaldılması üçün zamanında zəruri tədbirlər təşkil etməlidir.

Bazar iqtisadiyyatının tələblərinə müvafiq şəkildə yaradılan 2 pilləli bank sistemi öz dövrünün dinamik tərəqqi mərhələsindədir və iqtisadiyyatın əsas qüvvəsinə çevrilmişdir. Bank fəaliyyəti ictimai istehsalın əlverişliliyini faydalı olaraq dərəcədə artırmaqla ictimai əməyin məhsuldarlığının çoxalmasına səbəb olur.

AR-nın bank sistemi 2 prinsip əsasında təşkil olunmuşdur:

1. Bank sisteminin 2 pilləlidir.
2. Bankların universaldır.

Kredit təşkilatı – burada həyata keçirilən fəaliyyətinin əsas məqsədi mənfəət qazanmaqdır, qanunçuluqla olan bank əməliyyatlarını icra etmək üçün AMB-dan lisenziyası olan hüquqi şəxsdir. Bank olmayan kredit qurumları - öz pul vəsaiti yaxud cəlb olunmuş vəsait hesabına (depozitlər çıxmaq şərti ilə) ancaq pul şəklində kreditlər verməklə maraqlanan hüquqi şəxsdir. Bank – hüquqi və fiziki şəxslərdən depozitin yaxud başqa geri qaytarılan vəsaitlərin cəlb olunması, öz adından yaxud öz hesabına kreditlərin verilməsini o cümlədən alıcıların tapşırığı ilə köçürmə və hesablaşma - kassa əməliyyatlarını icra edən hüquqi şəxsdir. Aktivlərin idarə olunması (Asset management)

1) İnvestisiya məqsədlərinə çatmaq üçün alıcıların pul vəsaitlərinin yığılması və investisiya portfelinin yaradılması üsulu ilə peşəkar səviyyədə idarə edilməsi.

2) Şirkətə yaxud banka aid olan maliyyə vəsaitlərindən gələn gəlirləri artırmaq üçün onların idarə edilməsi. Çox vaxt, aktivlərin idarə olunmasını investisiya şirkətləri və investisiya bankları aparır.

Kredit təşkilatı olaraq bank 3 bank əməliyyatını eyni vaxtda icra edilməlidir:

Şəkil 1: 3 bank əməliyyatı



Mənbə: <https://banker.az/> saytına əsasən verilmişdir.

Aktivlərə bu cür tərif verilir: “Aktiv, təşkilat üçün aktual yaxud potensial qiymətli vahidlərdir”. Bu termin aktivlərin maddi dəyərindən də çox faktları özündə birləşdirir, ancaq müasir dövrdə əksər şirkətlər öz səylərini maddi aktivlər üzərində yönəldir.

Aktivlərin idarə olunması xidməti çox vaxt yüksək xalis-gəlirli şəxslərə, azad kapitallara, korporasiyalara və təqaüd fondlarına təklif edilir. Firma çox vaxt xidmətlərinə görə, kompleks şəkildə idarə edilən vəsaitlərin müəyyən faizi miqdarında dəyişməz haqq və bəzi hallarda qazanılan mənfəətdən faizlər alırlar, ancaq bu aktivlərin idarə olunması fondu ilə fondlar arasında sərhədi korlamış olur.

İnvestisiya şirkətləri və fiziki şəxslər hər zaman öz vəsaitlərinin yerləşdirilməsinə və investisiya risklərinin azaldılmasına cəhd göstərirlər. Mütəmadi olaraq dəyişən iqtisadi şərtlər kontekstində dərinləşdirilmiş analitika texnologiyaları olmadan bunu əldə etmək olduqca çətindir. Investisiyaların

idarəetməsinin təsir gücünü artırmaq artırmaq üçün ayrı-ayrı aktivlər portfəldə birləşdirilir, bu portfəllər sənədlərdən, valyuta bazarında açıq mövqələrdən, daşınmaz mülkdən, materialdan, dəyərli metallardan və s. ibarət ola bilər. Bütün bu aktivlərin istifadə edilməsi və pul qazandırması üçün peşəkar idarəetmə tələb edilir. Bu zaman aşağıdakı vəzifələri icra etmək üçün lazımdır.

- Portfel daxilindəki cari komponentlərin qiymət dəyişməsinə planlaşdırmaq,
- Portfelə daxil olmaq üzrə olan komponentlərin dəyərinin dəyişməsinə və bu təhlükəni planlaşdırmaq

- Riskləri müəyyən etmək: portfel komponentləri üzrə, tam olaraq portfel üzrə
- Portfelin strukturunu yaxşılaşdırmaq

Bank dəyən ziyanın ödənilməsi üçün ərsəyə gətirilmiş resursların aktivlər üzrə adekvatlığını təyin etmək üçün onları ayda heç olmasa 1 dəfə qiymətləndirir. Ehtiyatların yaradılmaması yaxud lazımı səviyyədə saxlanmaması faktları əmanətçilərin və başqa kreditörlərin vəsaitlərini təhlükə altında qoyur və sağlam olmayan bank fəaliyyəti kimi dəyərləndirilir. (Məmmədov Z. Bakı, 2013, 269 s., s.140)

Aktiv əməliyyatların hesabına bütün banklar cəlb edilmiş vəsaitləri gəlir qazanmaq üçün ehtiyacı olanlar arasında yerbəyər edirlər. Bu qrupa əsasən fiziki və hüquqi şəxslərə verilən investisiya əməliyyatları və eyni zamanda ssuda, hesablaşma- kassa əməliyyatları və s. aid olunur. Bankın aktiv əməliyyatı ilə onun gəlirləri ortaya çıxır və o, balans hesabının aktivində göstərilir.

Vasitəçilik - komissiyon və balansdan kənar əməliyyatları apararaq bank komissiyon şəklində gəlir qazanır. Belə əməliyyatlara bankın, agentlik, informasiya və s. əməliyyatlarını nümunə göstərmək olar. (Akad. Ə. Abbasov, Dr. Z.Məmmədov, R.Rzayev, Ş.Həmişəyeva, "Qanun" nəşriyyatı, 2003: səh. 161-162)

Banklar əvvəlcə alıcıların vəsaitlərini cəlb etmək ya da onların vəsaitlərini özündə saxlamaq üçün onlara olduqca yüksək faiz gəliri qazamağı təmin etməlidir. Digər yandan isə banklar olduqca yüksək faiz dərəcəsi uzaq olmalıdırlar. AR-da son dövrlərə kimi depozit əməliyyatları üzrə faizlərin roluna II dərəcəli əhəmiyyət verilir. Bu əməliyyatlar üzrə Əmanət Bankının inhisarçı rolu, əmanət növlərinin qeyri-inkışafı faiz dərəcəsinin inkişaf etdirilməsinə imkan verməmişdir.

Belə ki faiz dərəcəsi əhalidə öz vəsaitlərini uzun müddətə, eyni zamanda orta müddətə banklarda saxlamaq üçün stimül yaratmamışdır.

Kredit – bank tərəfindən borcalanla bağlanmış müqaviləyə müvafiq şəkildə geri qaytarılmaq, müəyyən müddətə və faizlər ödənilmək şərti ilə, təminatla yaxud təminatlızs hansısa dəyərdə borc kimi verilən vəsaitdir. Bu terminə bankın həyata keçirdiyi fəaliyyət ilə bağlı birbaşa yaxud dolaylı yol ilə bank tərəfindən nağ pul şəklində verilən ssudalar, bank üzərinə götürdüyü öhdəliklər, həmçinin akkreditivlər, qarantiyalar, overdraftlar və sair aiddir.

Yüksək risklə təsnifləşdirilmiş aktiv - qənaətbəxş olmayan, riskli və ya ümitsiz təsniflədirmə kateqoriyasına aid edilmiş aktivdir.

Ziyanın ödənilməsi üçün ehtiyatlara ayırmalar – sinifləndirilən aktivlər üzrə dəyən ziyanın ödənilməsi üçün xərclərə aid olunan xüsusi ehtiyatların dəyəridir.

Xüsusi ehtiyatlar- aktivlər üzrə ziyanın ödənilməsindən ötrü “məqsədli ehtiyatlar”a və “adi ehtiyatlar”a ayrılır. Xüsusi ehtiyatlar dəqiq bir yaxud bir neçə qrup aktivlə bağlı dəyən ziyanın üçün istifadə edilir.

Aktivlər üzrə dəyən ziyanın ödənilməsi üçün "adi ehtiyatlar" - bankın “standart aktivlər”i üzrə dəyən ziyanın ödənilməsi üçün yaradılmış ehtiyatdır.

1.2. Aktivlərin idarə edilməsi üzrə bankın siyasəti

Bankın aktiv əməliyyatları bank fəaliyyətinin həlledici və müəyyən qismini təşkil edir. Aktiv əməliyyatlar mənfəət qazanmaqdan ötrü bankların öz xüsusi vəsaitlərindən və cəlb olunmuş vəsaitlərdən yararlanması deməkdir.

Bankın aktiv əməliyyatları təşkilatların və eyni zamanda müəssisələrin sosial, investisiya, istehsal və elmi fəaliyyətlərinin çox qısa müddətli və uzunmüddətli olaraq kreditləşdirilməsi, ölkə sakinlərinə istehlak ssudalarının verilməsi, sənədlərin alınması, faktprinq, lizinq, innovasiya maliyyələşdirilməsi və başqa bir sıra banklara verilən ssudalardan təşkil edilmişdir.

Bankların apardıqları aktiv əməliyyatlar bəzi qruplara ayrılır:

- zəmanət əməliyyatları - bu əməliyyatlar banklara komissiya şəklində gəlir qazandırır. Eyni zamanda bank tərəfindən hər hansı bir hadisənin cərəyan etməsi

zamanı alıcının üçüncü şəxsə borcunu ödəməsi haqda zəmanətin verilməsinə əsaslanan əməliyyatdır. (Elnur Sadıqov, 2010: səh. 45)

- kredit əməliyyatları - Bu əməliyyatlar nəticəsində bankın kredit portfeli yaradılır. Kredit əməliyyatları aşağıdakı əlamətlər üzrə siniflərə ayrıla bilər:

1. Təminatla əsasən: təmin edilmə tələb olunmadan və təmin olunma tələb edilməklə həyata keçirilən kredit əməliyyatları. Təmin edilmə tələb olunmaqla həyata keçirilən kredit əməliyyatları da bir neçə növə bölünür: veksəl əməliyyatları, əmtəə yaxud sənədləri satın almaqla verilən kreditlər.

2. Ödənilmə müddətinə əsasən: tələb edilənək, yəni, borclunun yaxud bankın tələbi ilə verilən kreditlər üç yerə ayrılır:

- 1) qısa müddətli (1 ilə kimi)
- 2) orta müddətli (1 ildən 5 ilə kimi)
- 3) uzunmüddətli (5 ildən çox)

Banklar kredit verərək onları qısamüddətli (bir ilədək) və uzunmüddətli kreditlərə (1 ildən çox) bölür. Qısamüddətli kredit müəyyən bir müddət üçün (1 il müddətində) və ya tələb olunanadək müddətə rəsmiləşdirilə bilər. Tələb edilənədək kredit müəyyən bir müddətə sahib deyildir, bank onun tam ödənilməsini istədiyi vaxt tələb edə bilər. Belə kreditin təqdim olunması zamanı borc alanın maliyyə halının yaxşı olması və onun aktivlərinin çox qısa müddətdə nağd pula çevrilmə qabiliyyəti müəyyən edir.

3. Ödənilmənin xarakterinə əsasən: birdəfəlik və hissə-hissə ödənilən kredit.

4. Faizin alınması üsuluna əsasən: faiz, kredit verildikdən sonra (istehlak kreditinin və veksəllərin uçotunun verilməsi) yaxud kredit qaytarıldıqda, kreditin verildiyi müddətdə bərabər hissələrlə tutulur.

5. Borcluların kateqoriyalarına əsasən. Bu əlamət üzrə kreditin 4 növü mövcuddur:

- a) Kommersiya krediti;
- b) Fond birjalarının vasitəçilərinə verilən kredit;
- c) Kənd təsərrüfatı krediti;
- d) Son istehlakın kreditləşdirilməsi ilə bağlı verilən kredit.

6. Vəsaitlərin dövriyyə xarakteri üzrə:

- a) qeyri-mövsümi və mövsümi,
- b) birdəfəlik və bərpa edilən.

Revolver kreditlər qrupuna alıcılara kredit kartları üzrə təqdim olunan kreditlər yaxud vahid passiv-aktiv hesablarına əsasən overdraft və başqa kredit formalarında verilən kreditlər daxil olunur. Məsəl üçün, istehlak ssudalarının 3 qrupa ayrıldığı ABŞ təcrübəsini buna misal göstərmək olar.

Möhlətli ödənişli ssudaların ödənilmə müddəti ABŞ-da əsasən 2 ildən 5 ilə qədər çəkir. Ssudaların tutumu bir xeyli dəyişir. Belə kreditlər adətən kiçik məbləğlərə verilir, ancaq onlar üzrə kreditləşdirmə obyektini yaxta, təyyarə, avtomobil və dəyəri 100 min ABŞ dollarından çox olan başqa iri alışlardan ibarət ola bilər.

Möhlətli ödənişli ssudaların bir çoxu təminatlı kreditlərdir.

Möhlətli ödənişli kreditlər məhz birbaşa bank kreditinin formasında ola bilər. Birbaşa bank kreditinin verilməsi müddətində bank və borcalan şəxs arasında kredit müqaviləsi imzalanır. Dolayısı bank krediti alıcı və bank arasında kredit əlaqələrində vasitəçinin olmasından ibarətdir. Çox vaxt bu cür vasitəçi rolunda pərakəndə satış müəssisələri özünü göstərir. Bu zaman kredit müqaviləsi alıcı ilə sonradan bankdan kredit alan mağaza arasında imzalanır. Belə kreditləşdirmə ABŞ-da daha çox yayılmışdır. Amerikada avtomobil alınması məqsədilə verilən ssudaların 50 %-dən çoxu dolayısı kreditdən ibarətdir. (Mərkəzi Bank statistik təhlili, 2017: s. 28)

Hər iki kreditləşdirilmə də, yəni birbaşa və dolayısı bank kreditləşdirilməsi həm müsbət, həm də mənfi cəhətlərə malikdir. Əvvəlcə, birbaşa bank kreditləşdirilməsini dolayısı kreditləşdirilmədən ayıran mühüm cəhət kreditləşdirmə obyektini konkret şəkildə qiymətləndirməyə şərait yaradan, ssudanın verilməsinin iqtisadi nöqteyi-nəzərdən məqsədəuyğunluğunun müəyyən olunmasına, onun istifadəsinə, ödənməsinə fəal nəzarətin təşkil olunmasından ibarət kredit prosesinin sadə olmasıdır. Bunların hamısı sözsüz ki, bank və borcalan arasında kredit əlaqələrinin təşkil edilməsinə öz pozitiv təsirini göstərir. Bankın mövqeyindən

birbaşa bank kreditləşdirilməsi ilə bağlı olan mənfi amillərə dolayı bank kreditləşdirilməsi ilə müqayisədə daha yüksək risk səviyyəsi aid olunur.

Bütün kredit əməliyyatları alıcılarla bağlanmış müqavilələrə əsasən kommersiya bankları tərəfindən aparılır. Ssudanın rəsmiləşdirilməsi üçün alıcılar banka kredit müqaviləsindən əlavə müddətli öhdəlik, girov yaxud ssudanın verilməsi və eyni zamanda zəmanət öhdəliyi üçün ərizə təqdim edirlər.

Borcalan tərəfindən kredit müqaviləsi üzrə öhdəliklərə riayət edilmədikdə kommersiya bankı verilmiş müddətli ssudanın və ona hesablanmış faizlərin ödənilməsini istəmək səlahiyyətinə sahibdir. Bundan başqa, bank qanunvericilikdə qeyd edilmiş borcun alınmasına əsasən bütün tədbirləri görməlidir. Bankdan alınmış kreditlərin geri qaytarılması üçün borcalanların ödəmə qabiliyyətinin zəif olması zamanı kommersiya bankı bu məsələ üzrə iş qaldırmaq ərizəsi ilə iqtisad məhkəməsinə bildiriş etmək hüququna sahibdir.

- kassa əməliyyatları - nağd pul və başqa qiymət vəsaitlərin qəbul olunması, saxlanması, verilməsi və qorunması üzrə əməliyyatların toplusudur. Bu əməliyyatlar hesabına banklar öz alıcıları ilə nağd pul hesablaşmalarını aparır.

- investisiya və fond əməliyyatları;

- hesablaşma əməliyyatları;

İnvestisiya əməliyyatları - bank vəsaitlərinin sənədlərə, daşınmaz əmlaka, müəssisələrin qanun kapitalına, qiymətli materiallara və başqa obyektlərə yerləşdirilməsi (investisiyalaşdırınmağı) üzrə fəaliyyətdir.

İnvestisiya əməliyyatlarının icrasında bankın əsas məqsədi:

- bankın gəlir mənbəyini böyütmək;

- maliyyə möhkəmliyinin yüksəldilib bankın ümumi riskini azaltmaq;

- alıcı vəsait bazasını, alıcılara göstərilən xidmət növlərini artırmaq;

- alıcıların sənədlərinə nəzarət edilməsi yolu ilə onlara təsir dairələrini böyütməkdir.

Bütün bankların investisiya obyektlərinə şirkətlərin, qurumların və ölkə sakinlərinin inşaat, istehsalın və sosial - məişət təyinatlı obyektlərin təzədən yaradılması və müasir texnika vasitəsilə silahlanması, nəqliyyat vasitələri və

texniki avadanlıqların alınmasına, o cümlədən, birgə müəssisələrin, elmi - texniki məhsulların, məntiqi dəyərlərin və başqa mülkiyyət obyektlərinin qurulması üzrə məsrəflər və s. daxildir. Müasir dövrdə investorlar əsasən verimli sahibkarlıq fəaliyyətinə vəsait yatırımı edirlər. (R.A.Bəşirov Bank işi, səh. 88)

Fond əməliyyatları – sənədlərlə aparılan əməliyyatlardır. Fond əməliyyatlarına aşağıdakılar aiddir:

- Veksellərlə həyata keçirilən əməliyyatlar (hesablaşma və yenidən hesablaşma əməliyyatları,

- veksellərin iddiası üzrə həyata keçirilən əməliyyatlar, veksellərin inkassasiyası, aksepti, veksəl tapşırıqlarının verilməsi , onların saxlanılması və hərracda satışı üzrə əməliyyatları;

- Fond birjalarında qiymətlənən sənədlərlə həyata keçirilən əməliyyatlar.

Hesablaşma əməliyyatları - bu əməliyyatlar nəticəsində banklar öz alıcıları və əlaqədə olduqları qurumlar arasında iqtisadiyyatdakı hesablaşmaları yerinə yetirirlər. Kommersiya bankları hesablaşmaları AMB tərəfindən təsbit olunmuş qaydalar, forma və standartlar üzrə həyata keçirir, müəyyən növ hesablaşma əməliyyatının həyata keçirilməsi qaydası olmadıqda öz aralarında razılığa gəlməklə, dövlətlərarası hesablaşmaların aparılması isə dövlətlərarası bank təcrübəsində qəbul olunmuş qayda və qanunlara müvafiq həyata keçirilir.

Pul hesablaşmaları əsasən 2 formada edilir:

1. Nağd pul hesablaşmaları
2. Nağdsız pul hesablaşmaları

Nağd hesablaşma – pul sirkulyasiyasının bir formasıdır, alınmış məhsulların, həyata keçirilmiş işlərin və təqdim edilmiş xidmətlərin haqqının alıcı yaxud sifarişçi tərəfindən nağd pulla ödənilməsidir. Bu hesablaşma vasitəsilə nağd pullar şəxslərdən birinin kassasından o birinin kassasına ötürülür.

Nağdsız hesablaşma – pul sirkulyasiyasının bir formasıdır. Pul vəsaitlərinin saxlanılması və axını nağd pulların iştirakı olmadan aparılır. Pullar banklardakı hesablarda saxlanılır, hər hansı ödəyicinin hesabından müştərinin hesabına ödənilir. Nağdsız hesablaşmaların hamısı bank vasitəsi ilə edilir.

Kommersiya bankların müvafiq ödəniş sənədinin alınmasından sonrakı əməliyyat gündən etibarən alıcının vəsaitlərini onun hesabına köçürməlidir. Pul vəsaitlərinin alıcının hesabına vaxtında yaxud düzgün şəkildə köçürülməsi ya da hesabdən ləğv edilməsi zamanı kredit təşkilatı AMB bu vəsaitlərin məbləğinə və AMB-in rəsmi faiz dərəcəsinə uyğun olaraq cərimə faizi ödəməlidir. (Əhmədov N.H.,- 2017: s.6)

Bununla yanaşı, bank tərəfindən həyata keçirilən aktiv əməliyyatlara aiddir:

- ✓ Risk səviyyəsinə əsasən – riskli və qeyri riskli əməliyyatlar;
- ✓ Vəsaitlərin yerləşdirilməsi xüsusiyyətindən asılı olaraq – I dərəcəli əməliyyatlar, II dərəcəli əməliyyatlar və investisiya əməliyyatları;
- ✓ Gəlirlilik səviyyəsinə əsasən – gəlir gətirən əməliyyatlara və gəlir gətirməyən əməliyyatlara ayrılır.

Komissiya əməliyyatları – banklar tərəfindən alıcıların tapşırığı, onların adından və onların hesabına aparılan əməliyyatlardır; banklara komissiya haqları formasında gəlir qazandırır.

Bu kateqoriya əməliyyatlara bunlar aiddir:

- Debitor borcunun inkassasiyasına əsasən əməliyyatlar (alıcının tapşırığı ilə ayrı-ayrı pul sənədləri üzrə pul vəsaitlərinin alınması);
- Köçürmə əməliyyatları;
- Ticarət-komissiya əməliyyatları (alıcılar üçün sənədlərin, qiymətli metalların alqı satqısı və s.);
- Trast əməliyyatlar;
- Alıcılara hüquqi və başqa xidmətlərin göstərilməsi üzrə əməliyyatlar.

Kommersiya bankları tərəfindən aktiv əməliyyatlar mövcud resurslar çərçivəsində, yəni müxbir hesabda və əlində olan pul vəsaitləri çərçivəsində həyata keçirilir.

Aktivlərin strukturu müxtəlif keyfiyyətdə bank balansı maddələrinin nisbəti kimi başa düşülür. Bankın aktivlərinin keyfiyyəti aktivlərin müvafiq strukturu, aktiv əməliyyatların diversifikasiyası, kritik və riskli aktivlərin həcmi və aktivlərin dəyişkənliyi əlamətləri ilə təyin olunur.

Gəlir, aktivlərin riski və likvidliyi arasında müəyyən bir əlaqə vardır. Daha riskli bir aktiv, banka gətirə biləcək daha çox gəlir və likvidlik səviyyəsinin minimum səviyyədə olması deməkdir. Ən riskli aktivlər əsasən ən gəlirli və ən az likvid olanlardır.

Bank aktivləri likvidlik səviyyəsinə, gəlir səviyyəsinə və risk səviyyəsinə görə qruplaşdırıla bilər.

Aktivlərin likvidliyi – aktivlərin borclu şəxs tərəfindən həyata keçirilməsi yaxud ödənilməsi hesabına itki olmadan nağd pula transformasiya edilməsi xüsusiyyətidir. Belə olduqda baş verən itkilərin səviyyəsi aktivlərin riskliliyi ilə bağlıdır. Likvidlik səviyyəsinə görə bankın aktivləri bəzi qruplara ayrılır:

I qrup - likvid aktivlərindən təşkil edilmişdir:

- müxbir hesablarda və həmçinin bankın kassasında yerləşən pul vəsaitləri
- bankın portfelindəki dövlət sənədləri

Likvid aktivlərin I qrupunun maksimum payı depozitləri böyük və dəyişkən olan yaxud ssudaya olan tələbatın çoxalacağı banklar üçün lazımdır.

II qrupa fiziki və hüquqi şəxslərə verilən banklararası kreditlər, çox qısamüddətli ssudalar, faktoring əməliyyatları, satış üçün olan korporativ sənədlər. Qeyd etdiklərimizin nağd pula çevrilməsi üçün daha uzun vaxt lazım olur.

III qrupa - Aktivlərin III qrupu uzunmüddətli əmanətləri və bankın investisiyalarını, həmçinin uzunmüddətli ssudalar, investisiya sənədləridir.

Dördüncü qrupa – müddəti keçmiş ssudalar formasında qeyri-likvid aktivlər, bina və qurğulardır.

Aktivlərin likvidliyi az olduqca risklilikləri artır, başqa sözlə desək aktivlər pul vəsaitlərinə çevrilən zaman itkilərin potensial imkanı artır.

Aktivlərin gəlirliliyi – onların banka gəlir qazandırmaq qabiliyyətidir. Bu meyara əsasən gəlir dərəcəsi 2 qrupa bölünür:

1) gəlir qazandıran, misal üçün, bank kreditləri, sənədlərdəki investisiyaların vacib hissəsi;

2) gəlir qazandırmayan, misal üçün, bunlara aiddir: nağd pul, mərkəzi bankda müxbir və ehtiyat hesabları üzrə qalıqlar; Bankın əsas fondlarına investisiyalar: avadanlıqlar, binalar.

Bankın likvidliyi eyni zamanda cəlb edilən vəsaitlərin keyfiyyəti ilə, başqa sözlə desək, öhdəliklərin likvidliyi ilə, depozitlərin dəyişməzliyi və xarici borclardan az asılı olması ilə təyin olunur. Bankın likvidliyinə dəyərlər və müddətlər üzrə passivlərin və aktivlərin sintez edilməsi ciddi təsir göstərir. Bank tərəfindən alıcı qarşısında öhdəliklərinin icrası investisiya qoyulan pul vəsaitlərinin müddətlərinin əmanətçilərin verdikləri vəsaitlər ilə razılaşdırılmasını nəzərdə tutur. (<http://bmibaku.az/risklerinin-idaraedilmesi>)

Risk səviyyəsinə əsasən bankın bütün aktivləri 5 qrupa ayrılır. Hər bir qrupa müvafiq risk dərəcəsi verilir ki, nəticədə bu bankın müəyyən aktivlərdə (%) investisiya qoyuluşunun nə qədər güvənli olduğunu göstərir:

- I qrup - risksiz aktivlər 0;
- II qrup - aşağı riskli aktivlər 10;
- III qrup - orta risk səviyyəsinin aktivləri 20;
- IV qrup - yüksək səviyyəli riskli aktivlər 70;
- V qrup - ən yüksək riskli aktivlər 100.

Aktivlərin keyfiyyəti onların likvidliyi, riskli aktivlərin dəyəri, kritik aktivlərin nisbəti, gəlir qazandıran aktivlərin məbləği ilə təyin olunur. Bankın öhdəliklərini icra etmək üçün gündəlik qabiliyyətini optimallaşdırmaq üçün kommersiya bankının aktiv quruluşu likvidliyin keyfiyyətinə müvafiq olmalıdır. Aktivlərin əlverişli bir strukturunu yaratmaq üçün bank likvidliyin tələblərini ödəməli və borclar ilə əlaqədar çox yüksək likvid, likvid və uzunmüddətli vəsaitlərin şərtlərini, dəyərlərini və növlərini nəzərə alaraq, cari, ani və uzunmüddətli likvidlik standartlarına uyğun olmalıdır.

Bu göstəricilərin sayəsində yekun nəticə alırıq. Beləliklə, aktivlərin rəasional strukturunu qurmaqla diqqət yetirmək mütləqdir ki, likvidlik imkanları riskin və aktivlərin tələblərinin uyğun olmasına əngəl olmasın. Bütün bank aktivləri bir neçə təhlükəli risklərə uğrayır. Aktivlərin risk dərəcəsi uyğun qanunlar və bank

siyasətlərinə müvafiq olaraq təyin olunmalı və saxlanmalıdır. Bankçılıqda əsas risk, xüsusi əməliyyatlara görə pul itirməkdən ibarətdir. Belə risk müəyyən edilən zaman, aktivlərin strukturunun öyrənilməsinin nəticələrindən istifadə edilir. Aktiv əməliyyatlar nəticəsində bank gəlirinin əsas hissəsini alır.

Kommersiya bankının effektiv fəaliyyəti daha çox vəsaitləri, başqa sözlə desək aktivlərinin idarə olunmasından asılıdır. Bank aktivlərinin keyfiyyəti bank əməliyyatlarının bütün istiqamətlərinə təsir edir. Aktivlərin idarə olunması keyfiyyətinin təhlil edilməsi, kommersiya bankının maliyyə vəziyyətini və etibarlılığını dəyərləndirmək üçün vacib addımdır. Belə təhlillər zamanı bank fəaliyyətinin əsas istiqamətləri tədqiq olunur, bank tərəfindən qoyulan vəsaitlərin effektivliyi təyin olunur. Bu səbəbdən də, bankın aktivlərin idarə olunmasının doğru şəkildə təhlil edilməsi ancaq sərmayesinin dəyərini təhlil etmək üçün deyil, alınmış maliyyə nəticələrinin etibarlılığı üçün də xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Kapitalın adekvatlığı və qəbul olunmuş kredit risklərinin səviyyəsi bank aktivlərinin keyfiyyətindən asılıdır. Aktivlərin quruluşu və keyfiyyəti daha çox bankın likvidlik və ödəmə qabiliyyətini, onun etibarlılığını müəyyən edir. Aktiv keyfiyyəti çox mühüm bir parametrdir və bu səbəbdən də daim onu analiz etmək lazımdır. (2014-2018-ci illərdə AR regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı)

Bankı fəaliyyəti yalnız qəbul olunmuş risk səviyyələrini nəzərə alaraq, xarici şəraitdə dəyişikliklərə lazımlı cavabı verən, nəzarət və nəzarət orqanlarının tələblərinə uyğun olan, bankın uzunmüddətli və hazırkı məqsədlərini uğurla icra etdiyi təqdirdə keyfiyyətli və effektiv qəbul oluna bilər.

Bankın fəaliyyətinin keyfiyyət idarəçiliyi ilə əlaqəsi 2 tərəflidir: bir yandan, səmərəlilik keyfiyyətin idarə edilməsi üçün bir meyardır, digər yandan, keyfiyyətin idarə olunması əlverişliliyin təmin olunması üçün vacib şərtidir. Buna görə bankın idarə olunması keyfiyyətini dəyərləndirmək və maliyyə vəziyyətinə təsir göstərən qərarlarını öyrənmək, onun gələcək tərəqqisi və əlverişliliyi üçün potensialı təyin etmək mütləqdir, bu bank tərəfindən daxili bank sisteminin tərəqqisinin strateji məqsədlərinin təyin olunması və dünyanın İEÖ-nin bank sistemlərinin səviyyəsi ilə müqayisədə səviyyəsinə çatmaqla əlaqədardır.

Keyfiyyət tələbləri bankçılıq prosesinin planlaşdırılması, analiz edilməsi, tənzimlənməsi və idarə olunması kimi mərhələləri ilə əlaqədardır. Strateji planlaşdırma və biznes planlarının təyinatı, tənzimləyici vasitələrin seçilməsinə təsir edir, geniş təhlilə əsaslanır. Bir bankın fəaliyyətinin keyfiyyətli şəkildə idarə olunması, tam olaraq bank sisteminin tərəqqisi üçün vacib şəraitdir. Coğrafi sərhədlərin böyüməsi və ayrı-ayrı ölkələrdə bank məhsulları bazarlarının inteqrasiyası ilə bağlı yerli banklar idarəetmə keyfiyyətinin optimallaşdırılması üçün tələb edilir.

Bu nöqteyi-nəzərdən, aktivin və passivin idarə edilməsinin mahiyyəti, bank balansının ayırd edilmiş strukturunun siyasətə müvafiq olaraq strateji əməliyyatların yaradılmasıdır. Bu yanaşma ilə banklar, aktivlər, məsuliyyətlər və kapital portfellerini ümumi məqsədə nail olmaq üçün ümumi portfel kimi bütöv bir birləşmə kimi görürlər. Bu idarəetmə üsulu tamamilə haqlıdır, ona görə ki, əslində bütün bank portfelleri bir-biri ilə yaxından əlaqələnir və bir-birinə böyük təsir edir.

Bankın aktiv və passiv öhdəliklərin idarə olunması, rəhbərliyi maliyyə vəsaitlərinin yerləşdirilməsi ilə əlaqədar olan qərarları koordinasiya etməklə və faiz dərəcəsi riski və likvidlik riskini idarə etmək imkanı qazandırır. Maliyyə bazarlarının qeyri-sabitlik mühitində və aktivlərin çoxalması riskinə müvafiq olaraq, aktivlərin və öhdəliklərin balanslı idarə edilməsi kommersiya bankının idarə edilməsi üçün effektiv yanaşma sayılır. (Mərkəzi Bank statistik təhlili, 2017: s. 28)

Passiv və aktiv öhdəliklərin idarə edilməsi bu problemləri idarəetmə strategiyaları miqyasında, ümumi bank əməliyyatlarının nəzarəti altında və ayrı-ayrı mənfəət mərkəzlərinin idarə edilməsi miqyasında və o cümlədən alıcı əlaqələri səviyyəsində həll etmək üçün idarə etmə vasitələri və üsulları təklif edir.

Bank vaxt və qiymət nöqteyi-nəzərindən optimal olan vəaitləri cəlb etməli və elə yerləşdirilməlidir ki, cəlb edilmiş xərcləri ödəyə bilsin və o cümlədən mənfəət qazansın.

Bank fəaliyyətinin xarakteri böyük gəlir qazanmaq imkanını müəyyən edir və o cümlədən yüksək risklərin olub-olmadığını təyin edir. Bankın əmanətçilərin öhdəliklərini və iqtisadiyyatda olan rolunu əsas götürərək, elə bir aktiv və passiv

əməliyyatların sintezini müəyyən etmək lazımdır ki, bank xərclərin əvəzini, zəruri səviyyəli gəlir və likvidlik səviyyəsini, risklərin kompensasiya edilməsini təmin edə bilsin və bank fəaliyyətinin parametrləri normativ standartlara müvafiq olsun.

1.3. Bank aktivlərinin idarə edilməsinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi

Aktivlərin strukturu - aktivlərin ümumi həcmində birinci sinif likvid aktivlərin payı nə qədər yüksəksə, bank likvidliyi o qədər yüksəkdir. Bununla belə, yadda saxlanılmalıdır ki, belə aktivlər (nağd pul vəsaiti və s.) gəlir vermir, buna görə də yalnız bu meyarlara cavab verəcək aktivlərin strukturu optimal hesab edilə bilməz. Bununla yanaşı, bank öz likvidliyini yaxşı səviyyədə saxlamaq və özünüz üçün maksimum gəlir təmin etmək üçün (və gəlir gətirən əməliyyatlardakı resursların ən böyük payını idarə etmək üçün) onların arasında bir tarazlıq həllini axtarıb, tapmalıdır.

Pul vəsaitlərinin yerləşdirilməsi zamanı bank həmişə likvidlik və gəlirlilik arasında münaqişənin həllini tapmağa çalışır. Bankın səhmdarları uzunmüddətli qiymətli kağızlara sərmayə qoyuluşunu, şübhəli kredit qabiliyyətli borcalanlara kredit verilməsini və istifadə edilməmiş qalıqların azaldılması nəticəsində əldə edilən yüksək gəlirlər ilə maraqlanır, lakin bu tədbirlər bankın depozitlərini geri götürmək üçün zəruri olan likvidliyini pisləşdirir və uzunmüddətli müştərilərin kreditinə olan tələbatını ödəyir. "Likvidlik-gəlirlilik" dilemmiini həll etmək üçün aktivlərin idarə olunmasına üç yanaşma var. Bu metodların hər birinin üstün və mənfi cəhədləri vardır. Bir kommertiya bankının xüsusi problemlərini həll edərkən, menecerlər hər hansı bir metod və onların birləşmələrindən aktivlərin nəzarətindən istifadə edə bilirlər. Aşkar edilmiş vəsait dövründə ümumi fond metodundan geniş istifadə edə bilərsiniz. İkinci üsul - aktivlərin paylanması və ya fondların konvertasiyası, üçüncüsü - elmi rəhbərlik və kompüter istifadəsi ilə bağlıdır. Hər hansı bir metoddan istifadə edərkən, pul vəsaitlərinin cəlb edilməsinin marjinal xərclərini aktiv əməliyyatlardan maksimum gəlir ilə müqayisə etmək lazımdır.

Ümumi fond metodunun əsasları bütün resursları birləşdirmək prinsipidir. Banka daxil olan vəsait tələb olunan depozitlər, əmanətlər, müddətli depozitlər və bankın öz kapitalı daxil olmaqla, müxtəlif mənbələrdən gəlir. Bu vəsait daha sonra müvafiq olan aktivlərin növləri arasında bölüşdürülür. Bu modeldə, hansı mənbədən pulların alındığından asılı olmayaraq, onların yerləşdirilməsi bank üçün qoyulmuş məqsədlərə nail olmağa kömək edir.

Bu üsul menecerlərin likvidlik və gəlirlilik prinsiplərinə bərabər riayət etməsini tələb edir. Məqsədlərə uyğun olaraq bu prinsiplərə ən yaxşı uyğun gələn aktiv əməliyyatlarda yerləşdirilir. Bankçılar əsas pul vəsaitlərinə xüsusi diqqət yetirirlər ki, bu da geri alınmış depozitləri ödəmək və kredit ərizələrini təmin etmək üçün dərhal istifadə oluna bilər. Bu bank likvidliyinin əsas mənbəyidir.

Birinci ehtiyatlara seyfdə yerləşən nağd pul vəsaitləri və çeklər, toplama prosesində ödəmə sənədləri, digər banklarla müxbir hesablar üzrə vəsaitlər, Milli Bankın ehtiyat hesabında olan vəsaitlər əhatə edir. İkinci ehtiyatlara az miqdarda gecikmə və aşağı risklə nağd pula çevrilə biləcək yüksək likvid aktivlərdən ibarətdir. Bunlar qiymətli kağızlar portfelini təşkil edən və kredit hesablarında olan vəsaitləri əhatə edir. Birinci və ikinci ehtiyatların ölçüsünü müəyyən etdikdən sonra bank müştərilərə kredit verə bilər. Kreditlər bank aktivlərinin ən vacib hissəsidir və kreditlərdən əldə olunan gəlir bankın mənfəətinin ən böyük hissəsidir.

Və sonda, pul vəsaitlərinin yerləşdirilməsi zamanı qiymətli kağızların portfelinin tərkibi müəyyənləşdirilir. İnvestisiya portfelinin məqsədi bank gəlirlərini gətirir və uzunmüddətli qiymətli kağızların müddətinin yaxınlaşması zamanı, ikinci mərhələnin ehtiyatını əlavə edir.

Aktivlərin yerləşdirilməsi metodu bir bank üçün zəruri olan likvidlik məbləğinin qaldırılan vəsaitlərin mənbələrindən asılı olduğunu müəyyən edir. Bu üsulla, fond mənbələri məcburi, ehtiyatların standartlarına və dövriyyənin sürətinə uyğun olaraq fərqlənir. Məsələn, tələb olunan depozitlər müddətli depozitlərdən daha yüksək ehtiyat tələb edir və onların dövriyyə dərəcəsi digər depozitlərdən də yüksəkdir. Bu modelə əsasən, bankda "bankın içərisində banklar" var - tələb olunan depozitlər bankı, əmanət depozitləri bankı və sabit depozitlər bankı.

(Claessens, S.T., Glaessner ve Klingebiel, D., 2012: s.78-83)

Cari aktivlərin idarə olunması siyasəti müəssisənin ümumi maliyyə strategiyasının bir hissəsidir ki, bu cari aktivlərin zəruri həcmi və tərkibini formalaşdırmaqdan ibarətdir, onların maliyyələşdirmə mənbələrinin strukturunu optimallaşdırır.

Aktivlərin keyfiyyəti son dərəcə mobil parametrdir, yəni mütəmadi olaraq təhlil edilməli və qiymətləndirilməlidir. Bununla bağlı aşağıdan göstərilənlər təhlil olunmalıdır:

1) balansın aktivlərinin həcmələrinin və keyfiyyət tərkibinin dinamikası, o cümlədən:

- məhsuldar aktivlər (əsasən müştərilərlə əməliyyatlar);
- qeyri-məhsuldar aktivlər;
- öz xərcləri (kapitallaşdırılmış aktivlər, banklararası pul vəsaitləri, qeyri-maddi aktivlər, mənfəətdən çəkilməmiş vəsait, xərclər və zərərlər);

2) əldə olunan vəsaitlərin həcmi və tərkibinin dinamikası;

3) öz vəsaitlərinin həcmi və tərkibinin dinamikası.

Belə bir təhlil bankın həyatda əhəmiyyətli tendensiyalarını müəyyən etmək imkanı verir (böyük balans maddələrinin kontekstində) və hansı əməliyyatlarda gəlirliliyin artması və ya azalması (zərərin yaranması) müəyyənləşdirilir; kapital və immobilizasiya olunmuş aktivlərin dəyişməsinə qiymətləndirmək; cəlb edilmiş vəsaitlərin artımını (azaldılmasını) təqib etmək; Bankın prioritetlərini və metodlarını dəyişdirmə (saxlamaq) zərurətini müəyyənləşdirir.

Başqa sözlə, bankın portfelinin (aktivlər, cəlb edilən vəsait və kapital) dinamikasında qiymətləndirilməsi, balansın idarə olunmasının effektivliyini, yəni əslində bütün biznesin qiymətləndirilməsini əks etdirir. Eyni zamanda, bankın portfelinə formalaşdırmaq, bazarda mövcud olan faiz dərəcələrini, gəliri maksimuma və xərclərin azaldılmasını nəzərə alaraq alternativ variantlar nəzərə alınır. Bankın gündəlik əməliyyatlarında aktivləri və öhdəliklərini idarə etmək üçün əsas dəyişən faiz gəlirləri və xərcləri, cəlb edilmiş və ayrılan vəsait məbləğləri nəzərdə tutulur.

Qlobal maliyyə sistemlərinin baş verən hadisələri yalnız maliyyə ,sabit kredit təşkilatlarına maliyyə bazarlarına daxil olmağa imkan verdiklərini açıqca göstərir. Buna görə kommersiya bankının fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi və onu təkmilləşdirmək üçün tədbirlər görmək problemi elmi bir konsepsiyanın ətraflı öyrənilməsi və inkişafını tələb edir.

Qərbi ölkələrində fəaliyyət göstərən kommersiya bankları öz fəaliyyətlərinin təhlilinə böyük diqqət yetirirlər. Bankın biznesində "yüksək gəlirli bankçılıq" konsepsiyası yayılmışdır. Əsas prinsipləri: gəlirlərin maksimuma çatdırılması, xərclərin minimallaşdırılması, effektiv bank idarəçiliyi.

Beləliklə, kommersiya bankının səmərəliliyi yalnız onun fəaliyyətinin nəticəsi deyil, həm də bankın fəaliyyətinin elmi əsaslı strategiyasının formalaşdırılması və onun həyata keçirilməsinə nəzarət etmək üçün effektiv idarəetmə sistemidir. Ticarət bankının fəaliyyətinin təhlilinə sistemli yanaşma onun fəaliyyətinin bütün əhəmiyyətli aspektlərini nəzərə alan balanslaşdırılmış bir göstəricilər sistemini əhatə etməlidir.

Balanslaşdırılmış sistem göstəriciləri bankın içərisində olan əlaqələrin hərtərəfli təhlilinə, müxtəlif idarəetmə sahələrində müsbət və mənfi dəyişikliklərin vaxtında izlənməsinə və onlara təsir göstərməsinə imkan verəcəkdir. Dəyişən göstəricilər sisteminin əsaslı fərqləri, təsadüfi göstəricilər qrupundan fərqlənir ki, balanslaşdırılmış sistemə daxil olan bütün göstəricilər ilk növbədə bankın strateji məqsədlərinə və bank vəzifələrinə və ikincisi müəyyən xüsusiyyətlərə görə bir-biri ilə əlaqələnir və qruplaşdırılır.

Bankın səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinə əsas metodoloji yanaşma balans ümumiləşdirmələrinə əsaslanan fəaliyyətləri təhlil etməkdir. Bunlar arasında kapital balansı tənlikləri, dinamik balans tənlikləri, dəyişən balans tənlikləri, əsas balans tənlikəri seçilir. Anlayışa əsaslanaraq, bir analiz modeli seçilir.

1. Kapital balans tənliyi ("sahibin prioritet nəzəriyyəsi") - bankın öz kapitalının təhlili. Tənlikə əsaslanır:

Öz kapitalı = Aktivlər - Pullu cəlb edilmiş öhdəliklər

Bu nəzəriyyəyə əsasən, təhlil öz sahibinin (səhmdarlar) mövqeyini əks etdirməlidir və təhlil modeli bankın öz kapitalının dəyərində dəyişiklik göstərməlidir.

2. Dinamik mühasib balansın tənliyi - bankın mənfəət və zərər haqqında hesabatına əsasən bank fəaliyyətinin mənfəətliliyinin faktiki təhlili. Tənlikə əsaslanır:

$$\text{Mənfəət} = \text{Gəlir} - \text{Xərc}$$

Bank fəaliyyətini müşahidə edərkən, bu tənlik onun maliyyə göstəricilərini qiymətləndirmək üçün istifadə olunur.

3. Modifikasiya edilmiş balans tənlikləri ("ayrılmış vəsaitlərin nəzəriyyəsi") - işləmə kapitalının təhlili. Tənlikə əsaslanır:

$$\text{Aktivlər} = \text{Borclar}$$

Bu nəzəriyyə bankın öhdəliklərini öz aktivlərinin əldə edilməsi mənbəyi kimi nəzərdən keçirir.

4. Əsas balans tənlikləri ("Müəssisənin Prioritet nəzəriyyəsi") tənlikə əsaslanan bank balansının təhlili:

$$\text{Aktivlər} = \text{Kapital} + \text{Pullu Öhdəliklər}$$

Bu tənliyin əsasları bankın sahib olduğu bütün aktivlərin mülkiyyət və xaric olma prinsipidir. Kommersiya bankının səmərəliliyinin optimal qiymətləndirilməsi bir modifikasiya balansın dəyişdirilmiş tənlikinə əsaslanan bir modeldir. Bu analiz modeli, bankın rentabelliği və likvidliyi arasında optimal balansın müəyyən edilməsi və ya aktivin və passiv əməliyyatlarda bankın rəhbərliyinin bankın portfelinin idarəedilməsinin lazımi diversifikasiyası və səmərəliliyinə uyğun olub olmadığını müəyyən etməyə imkan verir.

Bu modelə daxil olan sistem göstəriciləri təsirli olur, çünki onların tətbiqi istifadəsinin təhlili şübhə altındadır və lazımsız deyildir: göstəricilər bir-birini dublikatlandırmırlar, lakin onların dəyişənlərin səbəblərini göstərən əsas kəmiyyətləri tamamlayır və düzəldirlər. Təhlil bankın rentabelliği və likvidliyi arasında optimal balansı aşkar edir, portfelin idarə olunması üçün səmərəli olub-

olmadığı barədə aktiv və passiv əməliyyatlarda lazımi diversifikasiyanı müşahidə edilir.

Bu yanaşma, likvidliyin idarə edilməsi prosesində aktivlər və passivlər arasında müəyyən nisbətlərin müşahidə edilməsinin vacibliyinə əsaslanır. Qruplaşdırma metodu, balans məlumatlarının sistemləşdirilməsi vasitəsilə analiz edilmiş hadisələrin və proseslərin mahiyyətini anlamaq üçün imkan verir. Məzənnələr, detallı dərəcə, həmçinin aktivlərin və passivlərin balansın qruplaşmasının digər xüsusiyyətləri davam edən analitik işin məqsədləri ilə müəyyən edilir. Bu prinsipə əsasən bankın məcmu balansı qurulur, aktivlərin keyfiyyəti və passivlərin strukturu müəyyən edilir və likvidlik qiymətləndirilir. (Athanassopoulos, A.D. ve Labruskos, N.S., 2018: s. 247-285)

Bankın maliyyə və iqtisadi vəziyyətinin obyektiv anlaşılması üçün iki analoq bloku istifadə olunur. Birinci blok aktivlərin və passivlərin keyfiyyətinin göstəriciləri, likvidliyi və bir borcalan bankının maliyyə sabitliyinin qiymətləndirilməsinə xidmət edə bilər. İkinci blokda əlavə və ya ətraflı iş göstəriciləri, əsas göstəricilərdəki dəyişikliklərin səbəbləri və əməliyyat səmərəliliyi faktorlarının detallaşdırılması daxildir.

Aktivlərin keyfiyyət göstəriciləri qrupu, bankın resurs bazasına münasibətdə onları qiymətləndirməyə imkan yaradır. Öhdəliklərin strukturunun göstəriciləri bankın sabitliyi, öhdəliklərin strukturu, likvidlik riski və ya xərclərin azaldılması dərəcəsi, kapitalın kifayət qədər səviyyəsini göstərən parametrləri əks etdirir. Bankın likvidliyini qiymətləndirmək üzrə bölmə bankın likvid aktivləri ilə ən qeyri-sabit borcların təminat dərəcəsini əks etdirir. Bankın səmərəliliyi (karlılığı) DuPont formulu əsasında müəyyən edilir. Analitik alətlərin bütün arsenalına analitik bankın fəaliyyətinin əsas komponentlərinin praktiki olaraq hər birinin əhəmiyyətini "dərhal" qiymətləndirməyə və bank fəaliyyətinin hansı parametrlərini maksimal dərəcədə rentabelliyyə təsir göstərməsinə imkan verir.

Daha mürəkkəb bir analiz üçün, bunun üçün ehtiyac olduqda, bankın maliyyə göstəricilərinin əlavə göstəriciləri istifadə olunur və bu fəaliyyətin səmərəliliyinə təsir edən amillərin ətraflı işlənməsi aparılır.

Bankın maliyyə fəaliyyətinin təhlili, tənzimlənən balans tənlikinə əsasən ,təhlili zamanı bankın müəyyən bir planlaşdırma dövrü üçün seçdiyi portfel məhdudiyyətlərinin uyğunluğunu və tənzimlənməsini müşahidə etməyə kömək edir.

Bir kommertiya bankının aktiv portfelini idarə etmək effektiv bir bank idarəetmə sisteminin əsas hissələrindən biridir. Aktivləri portfelə birləşdirmək məqsədi aktivlərin strukturunu müxtəlif meyarlar əsasında formalaşdırmaq və portfelin davamlı monitorinqi, tənzimlənməsi və müvafiq təşkilati tədbirləri həyata keçirməkdir. Bu, "bank aktivlərinin portfelini" və "bank aktivləri" anlayışları arasındakı əsas fərkdir. Aktivlərin portfelinin formalaşmasının birinci mərhələsi çox səviyyəli fəaliyyətlərlə məşğul olmağı planlaşdırır.

Bu mərhələ bankın missiyasının müəyyənəşdir (bir çox cəhətdən aktivlərin idarə edilməsi sahəsində məqsədlərini müəyyənəşdirəcək), strategik planlaşdırma (aktivlərin portfelinin işlədilməsi və formalaşmasına dair anlayışlar, ideyalar, idarəetmə məqsədləri və yanaşmaları), taktiki planlaşdırma (həyata keçirilmə ilə əlaqədar fəaliyyət və vəzifələrin müəyyən edilməsi) və maliyyə planlaması (büdcələrin, müəyyən göstəricilərin, standartların inkişafı).

Ticarət bankında portfel idarəetmə həmişə qəbul edilmiş qərarların strateji orientasiyası prinsipinə tabe olmalıdır, yəni həmişə global həyata keçirilməsinə yönəldilməlidir. Ancaq indi yalnız böyük və bəzi orta ölçülü banklar rəqabət qabiliyyətini qorumaq üçün aktivlərin idarə edilməsi metodu kimi strateji planlaşdırmadan istifadə etməyə çalışırlar.

Bankın aktiv portfelinin idarə edilməsinin planlaşdırma mərhələsində, səmərəliliyinin artırılması məqsədilə, bankın imkanlarını anlamaq və bazarın vəziyyəti və SWOT təhlili əsasında bir missiya, strateji planlaşdırma hazırlamaq üçün xarici təcrübədən istifadə etmək lazımdır.

İkinci mərhələ isə təşkilatdır. Portfelin yanaşması çərçivəsində, potensial və mövcud müştərilərin ehtiyaclarını ödəmək üçün bazarda bankların mövqeyinin möhkəmləndirilməsi üçün əhəmiyyətli bir yer ayrılır. İndi bir çox rus bankı (ilk növbədə, böyük və orta müəssisələr) müştərilərin müəyyən kateqoriyalarına xidmət

etməyə yönəlmiş təşkilati strukturlar yaradır. Baxmayaraq ki, bu, kifayət qədər bir xüsusiyyət deyil, lakin quruluş portfel strategiyasının konsepsiyası ilə uyğun gəlir.

Bir bank təşkilatının cari aktivlərinin portfelini idarə etmək prosesinin üçüncü mərhələsi tənzimləmədir. Rus ticarəti banklarının müəyyən aktivləri və qruplarını tənzimləmə üsullarını ümumiləşdirdiklərinə diqqət yetirmək lazımdır. Buna baxmayaraq, bir çox qərarlar bütövlükdə aktiv portfelinin strukturunu, keyfiyyətinin və kəmiyyət xüsusiyyətlərinin idarə olunması kontekstindən kənar şəkildə təcrid olunmuşdur.

Müasir portfel nəzəriyyəsinə əsasən, qeyri-sistemli risk, müxtəlif sahələr, sənaye, müştərilər arasında mövcud aktivlərin paylanması yolu ilə azalda bilər. Portfel strategiyası üçün, aktivlərin portfelini tənzimləyən müasir metodlardan istifadə etmək xarakterikdir ki, bu da onun strukturunu yaxşılaşdırmağa imkan verir.

Beləliklə, portfel likvidliyini artırmaq və ya kreditdən (kreditlər qrupundan) "qurtarmaq" üçün kreditlərin satılması və ya onların sekvestrizasiyası istifadə olunur. Bu, likvidlik əmsallarının dəyərini, faiz gəlirlərinin vaxtından əvvəl alınması, eləcə də qiymətli kağızların satışından əlavə komissiyon gəlirlərini artırmağa imkan verir.

Bankın cari aktivləri portfelinin idarə edilməsi prosesinin son mərhələləri monitorinq və təhlildir. Bu mərhələdə ehtiyac olan bankın bazar mühiti monitorinqi yönəlib faktı ilə bağlıdır. Kommersiya banklarının təhlili mərhələsində onun əsas rəqibləri, bank sisteminin xüsusiyyətləri ilə aktivlərin onların portfeli kəmiyyət və keyfiyyət xüsusiyyətləri müqayisə və bankın aktivlərinin idarə optimize və bütün kredit təşkilatlarının fəaliyyətinin səmərəliliyini artıracaq yaxşı göstəriciləri diqqət etmək lazımdır.

Şirkətin vəziyyətini təhlil edərkən, şirkətin sahibləri tərəfindən rəhbərliyə əmanət verdikləri aktivləri necə effektiv idarə etdiyini müəyyən etmək vacibdir. Müəssisənin balansına əsasən, şirkətin istifadə etdiyi aktivlərin xarakterini tənzimləyə bilər.

Balans hesabatında böyük miqdarda pul çıxdıqda, müəyyən etmək olar ki daha çox mənfəətlə istifadə edilə biləcək pul var. Şirkətin resurslarından istifadə olunan tendensiyalarını müəyyən etmək üçün dövriyyə nisbətində və əməliyyatların həcmi təmin etmək üçün tələb olunan kapitalın məbləğinə əsasən bir sıra əmsəllər istifadə olunur.

Aktivlərin dövriyyəsi nisbəti bir neçə yolla hesablanır:

- a) aktivlərin dövriyyəsi
- b) əsas vəsaitlərin dövriyyəsi
- c) xalis aktiv dövriyyəsi.

Ən çox istifadə olunan aktiv dövriyyəsi ümumi və xalis aktiv dövriyyəsi və ya xalis aktivlərdir. Bu göstəricilərdən istifadə edərək, məhsul satışının müəyyən səviyyəsini təmin etmək üçün nə qədər investisiyalı aktivin lazım olduğunu, yəni gəlirin hansı məbləğə düşdüyü müəyyən etmək mümkündür. Xalis aktivlərin istifadəsi qısa müddətli öhdəlikləri hesablamaqdan istisna edir. Bu cari öhdəliklər (borc öhdəlikləri, ödənilməli vergilər, uzunmüddətli borcların ödənilməli payı, hesablanmış əmək haqqı və digər borc öhdəlikləri) əsasən şirkətin əməliyyatları ilə birbaşa bağlıdır və onun fəaliyyəti zamanı onun əmrində deyildir. Beləliklə, şirkət tərəfindən istifadə olunan aktivlərin məbləği, daimi davamlı borc öhdəlikləri və digər cari öhdəliklər ilə effektiv şəkildə azaldılır. Əsas vəsaitlərin dövriyyəsinin göstəricisi müəssisənin əsas vəsaitlərinin pul vahidlərinin vahidinə nə qədər gəlir düşdüyünü göstərir.

Qeyd etmək lazımdır ki, bu rəqəmlər çox yaxındır, çünki əksər müəssisələrin balansında müxtəlif dövrlərdə əldə edilmiş ən müxtəlif aktivlər tarixi dəyərle göstərilir. Bu cür aktivlərin balans dəyəri onların real dəyərləri ilə heç bir əlaqəsi yoxdur və bu uyğunsuzluq inflyasiya kontekstində və bu cür aktivlərin dəyərində artımla artır.

Aktivlərin və passivlərin idarə edilməsi funksiyası müvafiq struktur tərəfindən dəstəklənməlidir. Adətən eyni adı verilən bir komitə təmsil olunur, köməkçi şöbə və bankın əsas sahələrini inkişaf etdirmək üçün cavabdeh olan digər şöbələr tərəfindən hazırlanan hazırlıq işlərinə əsasən qərar qəbul edir. Komitə bankın

strategiyasının və siyasətinin inkişaf etdiriciləri siyahısına bankın üst rəhbərliyi daxil olmalıdır. Aktivlərin və passivlərin idarə edilməsi davamlı olaraq qısa müddətdə baş verir diyə, yeni qərarların qəbul edilməsi gündəlik, aylıq və ya üç ayda bir ola bilər. Gündəlik qərarlar, komitəyə verilmiş səlahiyyətlər əsasında və ya bankın və ya alt komitələrin müvafiq şöələrinə göndərilən əmr şəklində edilə bilər. İdarəetmə qərarı bankın inkişaf strategiyasına uyğun olmalıdır.

II FƏSİL. BANK AKTİVLƏRİNİN İDARƏ EDİLMƏSİNDƏ MALİYYƏ HESABATLARININ İNFORMASIYA-ANALİTİK İMKANLARINDAN İSTİFADƏSİ

2.1. Bankın maliyyə vəziyyətini xarakterizə edən əsas göstəricilər sistemi

Kommersiya bankının maliyyə vəziyyəti bankın ümumiləşdirici, inteqrasiya edilmiş xarakteristikasıdır. Başqa sözlə, bankın maliyyə vəziyyəti bankın öz fəaliyyətinə məhdudiyyətlər qoyma səviyyəsini göstərir. Bank sektorunda maliyyə göstəriciləri investorlar və reyting agentlikləri tərəfindən istifadə edilən bir mənbəyidir. Qiymətləndirmə orqanları üçün bankın reytingini müəyyənləşdirmək üçün maliyyə dərəcələrinin dəyərlərinə ehtiyac olduqda, əmanətçilər öz qənaətlərinə güvənən bir bank seçərkən göstəricilərə rəhbərlik edirlər.

Müasir dünyada, dövlətin iqtisadi vəziyyətindən asılı olmayaraq, sahibkarlar öz işlərini mümkün qədər sərfəli edəcək qərarlar qəbul etmələrinə kömək etmək üçün vasitələrə ehtiyac duyurlar. Ən çox iqtisadçılar bir sahibkarın rifahının artırılması bir şirkətin yaradılmasının əsas məqsədi olduğunu düşünürlər. Bununla yanaşı, sabit bazar iqtisadiyyatında, inflyasiya nisbəti ildə təxminən 2% olduğu təqdirdə, səhmdar cəmiyyətlərinin malların, xidmətlərin, materialların və qiymətli kağızların qiymətinin qiymətləri çoxsaylı təsadüfi amillərə məruz qalır.

Hüquqi şəxslərin və fərdi sahibkarların təsisçilərindən əlavə, şirkətin maliyyə vəziyyəti haqqında məlumat birbaşa şirkətin rəhbəri (və ya baş mühasib), şirkətin tərəfdaşları, kreditorları və vergi orqanlarına çatdırılmalıdır.

Şirkətin maliyyə vəziyyəti maliyyə resurslarının formalaşması və istifadəsini əks etdirən göstəricilərlə xarakterizə olunur. Bazar iqtisadiyyatında maliyyə vəziyyəti müəssisənin yekun nəticələrini əks etdirir. Bu nəticələr müəssisənin menecerləri və sahibləri, biznes tərəfdaşları, hökumət, maliyyə, vergi orqanları və s. üçün maraqlıdır:

- müəssisənin menecerləri və ilk növbədə maliyyə menecerləri üçün həllərin effektivliyini, istifadə olunan resursları və əldə edilmiş maliyyə nəticələrini qiymətləndirmək vacibdir;

- səhmdarlar daxil olmaqla, sahibkarlar nə olacaqlarını bilmək istəyirlər: müəssisəyə investisiya qoyulan vəsaitlərin qaytarılması, müəssisənin rentabelliği və iqtisadi risk səviyyəsi;

- verilmiş kreditlərin qaytarılması və investisiya layihələrinin həyata keçirilməsində maraqlı kreditorlar və investorlar;

- təchizatçılar təslim edilmiş məhsullar üçün ödəmələrin qiymətləndirilməsi və s. üçün vacibdir.

Maliyyə vəziyyətinin göstəriciləri iki əsas kateqoriyaya bölünür: həcmi və nisbi. Sonuncu maliyyə nisbəti (maliyyə əmsalları) və ya maliyyə göstəriciləri deyilir. Maliyyə göstəriciləri hesabatın müxtəlif maddələri arasındakı nisbətləri xarakterizə edir. Maliyyə əmsallarının üstünlükləri hesablamaların sadəliyi və inflyasiyanın təsirinin aradan qaldırılmasıdır.

Müxtəlif göstəricilər bir-biri ilə ünsiyyətdədir və müəssisə üzərində bir neçə mümkün nöqteyi nəzərdən yalnız birindən görünüşü əks etdirir. Buna görə, maliyyə fəaliyyət sistemindən danışırıq. Müəssisənin həcmi göstəriciləri arasında:

- Balans hesabatı.
- Müəssisənin öz və ya ödənilmiş nizamnamə kapitalı.
- Şirkətin xalis aktivləri.
- Dövrün satışları (satış gəlirləri).
- Dövr üçün mənfəət məbləği.
- Dövr ərzində pul vəsaitlərinin hərəkəti.
- Faiz ilə pul vəsaitlərinin hərəkəti

Müəssisənin maliyyə vəziyyəti fondların tərkibinə və yerləşdirilməsinə, onların mənbələrinin strukturuna, kapital dövriyyəsinin dərəcəsinə, müəssisənin öz öhdəliklərini vaxtında və tam olaraq ödəmə qabiliyyətinə, eləcə də digər amillərə aiddir.

Müəssisənin maliyyə nisbi göstəriciləri beş blok parametrdən ibarətdir:

1) likvidlik (balansın likvidliyinin təhlili, likvidlik əmsallarının analizi, pulların hərəkət təhlili);

2) biznes fəaliyyəti (keyfiyyət kriterlərinin təhlili, kəmiyyət meyarlarının təhlili).

3) gəlirlilik (gəlirlilik əmsallarının hesablanması və analizi);

4) ödəmə qabiliyyətinin nisbəti və ya kapital strukturu;

5) bazar fəaliyyəti dərəcələri

Birbaşa əlaqələndirilmiş olan bu bloklar təhlilin əsasını təşkil edirlər ki, onların əsasında hesablamalar və göstəricilərin qruplaşdırılması, müəssisənin hazırkı iqtisadi vəziyyətinin ən dəqiq və obyektiv surətini təqdim edir. (D.B.Predein, E., Kettaneh-Wold, N., Wold, S., Umetrics AB. - Umea, 2011)

Likvidlik əmsalları müəssisənin qısa müddətli maliyyə öhdəliklərini həyata keçirə bilmə qabiliyyəti haqda informasiya hazırlayır. Onlar əsasən şirkətə qısa müddətli kredit verməyə çalışan müəssisələr üçün maraq kəsb edir. Maliyyə idarəçiliyi üçün ən əhəmiyyətli bunlardır:

- cari likvidlik nisbəti - mütləq likvidlik nisbəti - öz işləmə kapitalının nisbəti.

Cari likvidlik nisbəti - cari aktivləri cari qısamüddətli öhdəliklərə bölməklə hesablanır. Hesablamanın ilkin məlumatları şirkətin balansını ehtiva edir.

Cari likvidlik nisbəti şirkətin cari aktivlər hesabına cari (qısamüddətli) öhdəlikləri ödəmə qabiliyyətini göstərir. Əmsal dəyəri daha çox olduqda, müəssisənin ödəmə qabiliyyəti daha yüksək olur. Bu göstərici bütün aktivlərin təcili olaraq satılmadığını nəzərə alır.

Likvidlər əmsalları həm müəssisənin idarə olunması, həm də xarici təhlili mövzularında maraqlıdır:

- mütləq likvidlik nisbəti - xammal və materialların təchizatçıları üçün;

- cari likvidlik nisbəti - investolar üçün;

- tez nisbəti - banklar üçün.

Mütləq likvidlik nisbəti, pul və qısamüddətli maliyyə investisiyalarının qısa müddətli öhdəliklərə bölünməsi nəticəsində əldə olunan maliyyə nisbətidir

Mütləq likvidlik nisbəti qısamüddətli borcun hansı hissəsinin qiymətli kağızlar və depozitlər şəklində pul vəsaitləri və nağd ekvivalentləri ilə əhatə olunduğunu göstərir.

Likvidlik əmsalları müəssisənin idarə edilməsi və xarici təhlili mövzularında maraqlıdır:

- cari likvidlik nisbəti - investorlar üçün;
- mütləq likvidlik nisbəti - xammal və materialların təchizatçıları üçün;
- tez nisbəti - banklar üçün..

Öz işəgötürən kapitalın nisbəti - kapitaldakı fərq və balanslaşdırılmış uzunmüddətli aktivlərin cari aktivlərin dəyərinə nisbəti kimi hesablanır.

Öz işəgötürən kapitalın nisbəti təşkilatın maliyyə sabitliyinə görə lazım olan kapitalın təhlükəsizliyini göstərir.

İşgüzar fəaliyyət göstəriciləri bir müəssisənin resursları necə səmərəli istifadə etdiyini müəyyənləşdirir. Bu qrupun maliyyə idarəçiliyində dövriyyə əmsalları hesablanır. Müəssisənin bazar fəaliyyətinin əmsalları şirkətin səhmlərinin dəyərini və gəlirliliyini xarakterizə edən göstəricilərə daxildir. Bu qrupun göstəriciləri arasında:

- səhm üzrə gəlirlilik
- qiymət və səhm üzrə mənfəət nisbəti
- səhm üzrə dividend nisbəti
- ödənilən dividendlərin payı.

Şirkətin maliyyə vəziyyəti daxili (müəssisə fəaliyyətinə əsasən) və xarici (onun fəaliyyətindən asılı olmayan) kimi təsnif edilə bilən bir çox amillərdən asılıdır.

Təşkilatın davamlı maliyyə vəziyyətinə təsir edən daxili amillər aşağıdakılardır:

- çevik kapital quruluşunun mövcudluğu; - ödəmə qabiliyyətini qorumaq və inkişaf üçün şərait yaratmaq məqsədilə sərmayə hərəkətinin təşkili, xərclərin üzərindən gəlirlərin daimi artımını təmin etmək;

- bazarda ucuz, yüksək keyfiyyətli və ən çox satılan məhsulların istehsalı;
- iqtisadi və maliyyə əməliyyatlarının səmərəliliyi və s.

Şirkətin maliyyə vəziyyətinə təsir edən xarici amillər aşağıdakılardır:

- dövlət, vergi, faiz, amortizasiya siyasəti;

- maliyyə bazarında müəssisənin mövqeyi;
- ölkədə işsizlik və inflyasiya;
- qarşı tərəflərin maliyyə vəziyyəti və s.

Şirkətin davamlı maliyyə vəziyyəti bütün istehsal və iqtisadi fəaliyyət prosesində formalaşır. Buna görə də, maliyyə vəziyyətinin qiymətləndirilməsi bir göstərici, müəssisənin iqtisadi vəziyyətini hərtərəfli və hərtərəfli xarakterizə edən bir göstərici sistemi vasitəsilə obyektiv olaraq həyata keçirilə bilər.

Bir müəssisənin maliyyə vəziyyətini qiymətləndirmək üçün göstəricilər şirkətin iqtisadi münasibətləri ilə əlaqəli olanların hamısı şirkətin tərəfdaş kimi necə etibarlı olduğunu sualına cavab ala bilər və beləliklə, şirkətlə davamlılıq və ya bu əlaqələrin qurulmasının iqtisadi cəhətdən mümkünlüyü barədə qərar qəbul etməlidir.

Şirkətin tərəfdaşları - səhmdarlar, banklar, vergi idarələri hər birinin iqtisadi məqsəduyğunluq meyarına malikdir. Buna görə, maliyyə vəziyyətinin qiymətləndirilməsi üçün göstəricilər olmalıdır ki, hər bir tərəfdaş öz maraqlarına əsasən seçim edə bilər.

Ayındır ki, müəssisənin özü yaxşı maliyyə vəziyyəti ilə maraqlanır. Ancaq hər hansı bir müəssisənin yaxşı maliyyə vəziyyəti təchizatçıları, müştəriləri, səhmdarlar, banklar və digər hüquqi və fiziki şəxslərlə əlaqələr prosesində formalaşır. Digər tərəfdən, müəssisədən birbaşa həmin hüquqi şəxslər üçün iqtisadi cəlbediciliyinin dərəcəsi asılıdır ki, bu da həmin iqtisadi maraqları təmin edə bilən bir çox müəssisələr arasında seçim imkanı tapır.

Buna görə, müəssisənin maliyyə vəziyyətini yaxşılaşdırmaqdan asılı olaraq iqtisadi baxımdan sistemli, ətraflı və dinamikasında müəssisənin maliyyələşdirməsini təhlil etmək lazımdır.

Maliyyə vəziyyəti konsepsiyası maliyyə ehtiyatlarının yerləşdirilməsinin və istifadə olunmasının effektivliyini əks etdirən göstəricilər sistemi ilə müəyyən edilir. Şirkət, maliyyə resurslarının vəziyyəti ilə izah edilir ki, bu şirkət nağd pulların manevrinə imkan verir, bu resursların səmərəli istifadəsi əsasında fasiləsiz

istehsal prosesinin təmin edilməsi, eləcə də həyata keçirilməsi prosesləri, çeşidlərin genişləndirilməsi və məhsulların yenilənməsi üçün həyata keçirilməlidir.

Müasir bazar şərtlərindəki iqtisadi problemlərin ən əhəmiyyətlisi şirkətin maliyyə vəziyyətinin məhdudiyətlərini müəyyən etməkdir, çünki maliyyə sabitliyi kifayət qədər maliyyə sabitliyi şirkətin istehsal prosesinin inkişafına, onun ödəmə qabiliyyətliliyinə və nəticədə, iflasına gətirib çıxara biləcək maliyyə problemlərinin həllinə kömək edə bilər.(D.R.Hodgman - S.R.King // - [http://www.eipm.org/research/EFQM Exc for Exc](http://www.eipm.org/research/EFQM_Exc_for_Exc))

Birincisi, maliyyə vəziyyəti müəssisənin pul vəsaitlərinin təsdiqi və onların dinamikasını reproduksiya prosesində təsvir edir və bu, müəssisənin uzunmüddətli inkişaf etmək qabiliyyətini əks etdirir.

İkincisi, müəssisənin maliyyə vəziyyəti müəssisənin iqtisadi potensialının ayrılmaz tərkib hissəsidir və bunun nəticəsində onun maliyyə nəticələri əks olunur.

Üçüncüsü, maliyyə vəziyyətinin təhlilinə mühasibat və analitik yanaşma istifadə edərkən, şirkətin maliyyə hesabatlarının bir sıra göstəriciləri istifadə olunur.

Dördüncüsü, müəssisənin maliyyə vəziyyəti bir müəssisənin investisiya cəlbediciliyi, maliyyə bazarında rəqabət qabiliyyətinin xarakterikası kimi başa düşülür.

Müəssisənin maliyyə vəziyyətinin düzgün qiymətləndirilməsi üçün ən azı üç komponentin birləşməsi vacibdir:

- şirkətin maliyyə vəziyyətini müəyyən etmək;
- şirkətin maliyyə vəziyyətinə dair tədbirlər (xüsusi göstəricilər)
- şirkətin maliyyə vəziyyətini təhlil metodu.

Müəssisənin maliyyə vəziyyəti bu komponentləri istifadə edərək, müəssisənin maliyyə və iqtisadi vəziyyətinə təsir göstərən əsas amillərdən başqa, təsiri dərəcəsini (gücünü) ölçmək mümkündür. Bunu etmək üçün iqtisadi hesablamalar üçün müvafiq üsulları və üsulları tətbiq etmək lazımdır.

Maliyyə vəziyyətinə görə müəssisənin iqtisadi və maliyyə fəaliyyətinin mühüm xüsusiyyətlərindən biri daxili və xarici mühit baxımından başa

düşülməlidir. Müəssisənin maliyyə vəziyyəti əsasən təsərrüfat subyektinin işgüzar əməkdaşlıq potensialını, onun rəqabət qabiliyyətliliyini müəyyən edir, müəssisənin və onun tərəfdaşlarının iqtisadi və maliyyə əlaqələrinin iqtisadi mənafeələrinin xüsusi təminatlarını qiymətləndirir.

2.2. Bank aktivlərinin likvidliyinin qiymətləndirilməsi

Likvidlik bankın fəaliyyətinin ümumi xüsusiyyətlərindən biridir, onun etibarlılığını müəyyənləşdirir.

Bankın öhdəlikləri real və şərtsizdir.

Real öhdəliklər bankın balansında depozitlər, müddətli depozitlər, cəlb olunmuş banklararası vəsaitlər və kreditorların pul vəsaitləri kimi göstərilir.

Şərti öhdəliklər balansdan kənar passivdə (bank tərəfindən verilən zəmanətlər və zəmanətlər) və balansdan kənar aktiv əməliyyatlarda (istifadə edilməmiş kredit xətləri və akkreditivlər) ifadə edilir.

Başqa sözlə, kommersiya bankının likvidliyi onun üç komponenti arasında - bankın öz kapitalı, struktur elementlərinin operativ idarə edilməsi ilə cəlb edilmiş və ayrılan vəsaitlər arasında obyektiv olaraq lazımı nisbətə daimi dəstəyinə əsaslanır.

Bankın likvidliyi həmçinin onun sabitliyinə və səmərəliliyinə zəmanətdir, çünki kifayət qədər likvidlik səviyyəsi olan bank öz funksiyasını yerinə yetirmək üçün aşağıdakı funksiyaları yerinə yetirir:

1. Müştərilərin adından ödənişlər etmək (ödəmə fondları üzrə borclar, hesablaşmalar üçün ayrılmış müxbir və müxbir hesablar);
2. Kreditorlar (əmanətçilər) üçün həm ödəmə tarixləri çatmış, həm də vaxtından əvvəl əmanət fondlarını geri qaytarmaq;
3. borc öhdəlikləri çərçivəsində, məsələn, kredit müqavilələri, kredit xətləri üzrə maliyyə tələblərinə cavab vermək;
4. bankın buraxdığı qiymətli kağızları geri qaytarmaq;

5. gələcəkdə baş verə biləcək öhdəliklərə cavab vermək, məsələn, balansdan kənar öhdəliklər üçün (verilmiş zəmanətlər, etibarlı idarəetmə, nağd və müddətli əməliyyatlar) və s.

Bankın likvidliyi əmanətçilərə, kreditorlara və digər müştərilərə öhdəliklərini vaxtında və zərərsiz olaraq yerinə yetirmək qabiliyyətidir

- onun nağd pul hesabına; və ya
- aktivlərin satışı ilə əlaqədar;
- Əlverişli qiymətə xarici mənbələrdən əlavə maliyyə resursları cəlb etmək.

İkinci dərəcəli bankların likvidliyinə makroiqtisadi və mikroiqtisadi bölünən bir sıra amillər təsir edir. Faktorların bu qrupları kompleksdə təsirini göstərir və əlaqələr həm fərdi qruplarda, həm də qruplar arasında müşahidə olunur.

İkinci dərəcəli bankların likvidliyinə təsir göstərən mikroiqtisadi amillər aşağıdakılardır: ikinci dərəcəli bankların resurs bazası, investisiyaların keyfiyyəti, idarəetmə səviyyəsi, bank fəaliyyətinin funksional strukturu və motivasiyası, likvidli fondlara olan tələbatın düzgün müəyyənləşdirilməsi, bununla əlaqədar hesablamalar, planlaşdırma və idarəetmə kommersiya banklarının fəaliyyətində ən vacib sahələrə çevrilir.

Bankın likvidliyi müxtəlif amillərdən asılıdır ki, bununla əlaqədar xarici təcrübədə likvidliyin qiymətləndirilməsi yalnız müəyyən göstəricilərin və nisbətlərin təhlilinə deyil, həm də aktivin və borcların idarə edilməsi sisteminin öyrənilməsinə, bankın imicini qiymətləndirməyə yönəldilib, çünki bu pul bazarında xarici borc mənbələrinə kommersiya bankının mövcudluğunu müəyyən edir. (Daniel E., 2016)

İkinci dərəcəli bankın likvidliyini qiymətləndirmənin xüsusiyyəti, yaxın gələcəkdə müəyyən göstəricilərdə kəskin pisləşməyə səbəb ola biləcək fəaliyyətlərindəki real (artıq mövcud) və potensial problemlərin müəyyənləşdirilməsidir. İkinci dərəcəli bankların fəaliyyət göstərdiyi və likvidliyinə təsir göstərən müxtəlif şərtlərə görə, CAMELS reyting sistemi bankların likvidliyini qiymətləndirmək üçün standart göstəriciləri təmin etmir.

Likvidlik riski konsepsiyası likvidlik anlayışında əlavə bir aspekt yaradır, çünki bank tərəfindən öhdəliklərin yerinə yetirilməsini deyil, həmçinin likvidliyin saxlanmasına müşayiət olunan xərcləri və zərərləri qiymətləndirmək mümkündür.

Bir sistem konsepsiyası kimi likvidlik - likvidlik idarəçiliyinin məqsədi və məqsədləri, onun əldə edildiyi yollar, həmçinin likvidlik tələblərinin yerinə yetirilməməsinin əsas nəticələrini və nəticələri ilə qarşılıqlı əlaqəni əks etdirir.

Likvidliyin qiymətləndirilməsi və idarə edilməsi prosesində bank daxili və xarici təsir sahələrinin bütün kompleksini nəzərə alır, bu da hesablanmış likvidlik göstəricilərini təhlil etməklə müəyyən edilə bilər.

Bank sisteminin etibarlılığı və sabitliyi hər bir bankın likvidliyindən asılıdır, çünki bütün banklar müxbir hesablar sistemi, banklararası kredit və depozit bazarı sistemi və fond bazarı vasitəsilə bir-birinə bağlıdır. Bankların likvidliyinin tənzimlənməsi sistemi hər bir bankın likvidlik vəziyyətinin qiymətləndirilməsinə və nəzarətinə əsaslanır.

Aktivlərin likvidliyi maliyyə və əmtəə bazarının xüsusi seqmentlərindən (fəaliyyət səviyyəsindən) asılıdır.

Bank investisiyalarının müəyyən obyektlərinə olan tələbat nə qədər yüksək olsa, müvafiq aktivlərin likvidliyi o qədər yüksək olur. Başqa sözlə, bu aktivləri satmaq nə qədər asan olarsa, onlar üçün "canlı" pul alınmış olacaq. Likvidlik də satıcının (yəni bankın) qiymətindən asılıdır: aktivin satış qiyməti nə qədər yüksəksə, satıla bilmək daha çətin olacaqsə, onun nağd şəkildə çevrilmə müddəti daha uzun olacaq və nəticədə bu cür aktivin likvidliyi daha aşağı olacaqdır.

Bütün aktivlərin likvidlik səviyyəsinə bölünməsi mümkündür:

- Birinci dərəcəli likvidlər (nağd pul və qeyri-pul);
- yüksək likvidli (tətbiq olunan müddət günlərlə hesablanır);
- orta likvidli (həyata keçirmə müddəti həftələrlə hesablanır);
- aşağı likvidli (tətbiq olunan dövr aylarla hesablanır).

Orta likvidli aktivlər - bir aydan altı aya qədər cari bazar dəyərini əhəmiyyətsiz itki olmadan pula çevrilə bilən aktivlərdir. Müəssisənin orta likvid

aktivləri aşağıdakılardır: qısa müddətli və ümüdsüz borclar istisna olmaqla alacaqların bütün formaları; Satışa hazır məhsulların ehtiyatları.

Aşağı likvidli aktivlər:

Kommersiya bankının aktivləri bankın mülkiyyət obyektləridir və pul dəyəri ilə qiymətləndirilir, həmçinin bütün hüquqlar üzrə banka aiddir. Aktivlərin yaradılması üçün vəsaitlərin qaynaqları ilk növbədə, bankın öz kapitalı, habelə əmanətçidən alınan vəsaitlər, sonra banklararası səviyyədə alınmış və verilmiş kreditlər, bank istiqrazlarının buraxılmasıdır. Bankın aktivlərinin artması aktiv əməliyyatlar, yəni kredit əməliyyatları, investisiya əməliyyatları, bankın sərbəst pul vəsaitlərinin yerləşdirilməsinə aid digər bank əməliyyatları vasitəsilə baş verə bilər.

Aktivlərin əsas vəzifəsi banka mənfəət gətirməkdir. Biz artıq dediyimiz kimi, bankın aşağı likvid aktivləri qısamüddətli və uzunmüddətli kreditlər, faktoring əməliyyatları, investisiya qiymətli kağızları, lizinq əməliyyatlarıdır. Bundan əlavə, aşağı likvid aktivlərə binalar, qurğular, torpaq sahələri daxildir. Bu vəsaitlərlə əməliyyatlar, yəni alış-satış əməliyyatları çox vaxt sərf olunur, buna görə də belə aktivlər aşağı likviddir.

Əsas normadan aşağı olan (1-dən aşağı) əmsalın dəyəri təşkilatın mövcud öhdəliklərinin həllində ehtimal olunan çətinlikləri göstərir. Lakin, tamlığı naminə, təşkilatın əməliyyat fəaliyyətindən nağd pul axınına baxmaq lazımdır - tez-tez aşağı nisbət güclü pul axını ilə (məsələn, fast-food zəncirləri, pərakəndə ticarət) əsaslandırılır.

Cari aktivlərin və ya qısamüddətli maliyyələşdirmənin kifayət qədər effektiv istifadəsini əks etdirə bilməsi üçün çox yüksək likvidlik nisbəti də arzuolunmazdır. Hər halda, borc verənlər şirkətin sabit vəziyyətinin bir əlaməti olaraq daha yüksək nisbətini görmək istəyirlər. (Əhmədov N.H., 2017: s.6)

Kommersiya bankının likvidliyini müəyyən edən amillər daxili və xarici ola bilər.

Daxili amillər aşağıdakılardır:

- bank aktivlərinin keyfiyyəti;

- cəlbolunan vəsaitlərin keyfiyyəti;
- aktivlərin və öhdəliklərin ödəmə müddətində ehtiyat olması;
- bankın rəhbərliyi və təsviri.

Xarici amillər aşağıdakılardır:

- Ölkədə ümumi siyasi və iqtisadi vəziyyət;
- sənədlər bazarının və banklararası bazarın tərəqqisi;
- kommersiya banklarının yenidən maliyyələşdirilməsi;
- bankın nəzarət funksiyalarının effektivliyi.

Bankın likvidliyini qiymətləndirmək ən vacib məsələyə cavab verməyə imkan verən ən çətin vəzifələrdən biridir: bank öz öhdəlikləri üçün məsuliyyət daşıyır mı? Bankın öhdəliklərini yerinə yetirmək qabiliyyətinə, dövlətin xüsusiyyətləri və resurs bazasında dəyişikliklər, aktivlərin bərpası, bankın maliyyə göstəriciləri, bankın öz vəsaitlərinin (kapitalın) həcmi və müəyyən vaxtlarda həlledici rol oynaya biləcək bank idarəçiliyinin və idarəetməsinin keyfiyyəti təsirə məruz qalır.

2.3. Maliyyə vəziyyətinin təhlilində tətbiq olunan metodlar

Analiz - iqtisadi sistemlərin idarəetmə sisteminin ümumi funksiyalarından biridir, onun əhəmiyyəti vaxtdan təsirlənməyib və çox qiymətli ola bilməz. Bir sözlə təsərrüfat subyektlərinin fəaliyyəti ilə ən kiçik əlaqəsi olanların hamısı analiz edirlər.

Maliyyə təhlillərinin nəticələri idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsi, müəssisənin gələcək inkişafı üçün strategiyaların hazırlanması üçün əsasdır. Buna görə də, maliyyə təhlili maliyyə idarəetməsinin ayrılmaz tərkib hissəsidir, onun ən mühüm komponentidir.

Maliyyə təhlili – müəssisənin onun maliyyə mexanizminin, işlək fəaliyyəti üçün maliyyə resurslarının ərsəyə gətirilməsi və istifadəsi prosesinin başa düşülməsi üsulu kimi müəssisənin biznes-proseslərin ümumi şəkildə tədqiq edilməsinin bir qismidir. Günümüzdə vacib və müstəqil əhəmiyyət daşıyır. Bu, ilk növbədə, müəssisələrin gerçəkdən pul dövriyyəsinin idarə olunması, bu da böhran vəziyyətinin yaranması ehtimalını daha əvvəlcədən görməyə və istifadə edilməsi

imkanı verir. Maliyyə vəziyyəti maliyyə resurslarının mövcudluğu, yerləşdirilməsi və istifadəsini əks etdirən bir sıra göstəricilərdən ibarətdir.

Bazar iqtisadiyyatı yalnız gücləndirilməsinə deyil, həmçinin müəssisənin maliyyə vəziyyətinin qiymətləndirilməsinin əsas üsulu olan maliyyə təhlili rolunun keyfiyyətə dəyişməsinə də kömək edir. Bu, resursların istifadəsinin effektivliyini müəyyən etmək, təsərrüfat subyektinin rentabelliği və maliyyə dayanıqlığını qiymətləndirmək, bazarda mövqeyini müəyyənləşdirmək, həmçinin fəaliyyətlərin və rəqabət qabiliyyətinin səviyyəsini müəyyənləşdirmək imkanı verir.

Analizin məqsədi yalnız şirkətin maliyyə vəziyyətini müəyyən etmək və qiymətləndirmək deyil, həm də onu təkmilləşdirmək məqsədi ilə daimi işlər aparmaqdır. Maliyyə vəziyyəti sabit və sabit olmayan böhran ola bilər. Şirkətin vaxtında ödəmə qabiliyyəti, fəaliyyətini genişləndirmək üçün maliyyələşdirmə qabiliyyəti yaxşı maliyyə vəziyyətini göstərir. (Məmmədov Z.F., 2010)

Maliyyə vəziyyətinin təhlili bu işi aparmaq üçün hansı spesifik sahələrin lazım olduğunu göstərir, müəssisənin maliyyə vəziyyətində ən vacib aspektləri və ən zəif mövqeləri müəyyən etməyə imkan verir.

Təşkilatın maliyyə vəziyyətinin təhlili aşağıdakı ardıcılıqla həyata keçirilir:

- Maliyyə hesabatlarını oxumaq;
- Təşkilatın maliyyə qeyri-vəzifə vəziyyətini göstərən məqalələrin müəyyən edilməsi;
- balansdakı əmlakın ümumi xüsusiyyətləri və maliyyə vəziyyətinin təhlil edilməsi;
- təşkilatın maliyyə vəziyyətini xarakterizə edən əsas maliyyə əmsallarının hesablanması və qiymətləndirilməsi;
- Biznes planının və ya müəssisənin inkişaf proqramının əsas göstəricilərinin maliyyə vəziyyətinin qiymətləndirilməsi;
- müəssisənin iflas proqnozu;
- Təşkilatın maliyyə vəziyyətinə dair ümumi nəticə

Bəyanatların təhlilinin mühüm üsullarından biri hesabat formasını "oxumaq" və bu formalarda göstərilən mütləq dəyərlərin öyrənilməsidir. "Oxumaq" ifadələri

və ya sadəcə onunla tanışlıq müəssisənin vəsaitlərinin cəlb edilməsinin əsas mənbələri, onların investisiyalar istiqamətləri, hesabat dövründə müəssisənin əldə etdiyi mənfəət mənbələri, pul vəsaitlərinin əsas mənbələri və istifadə olunan uçot metodları, onların dəyişiklikləri, təşkilati strukturları ilə bağlı nəticələr verməyə imkan verir. Ancaq bu məlumat, rəhbərlik tərəfindən qərarların qəbul edilməsi əhəmiyyətinə baxmayaraq, şirkətin əsas göstəricilərinin dinamikasını, ölkənin oxşar müəssisələri və dünya bazarları arasında yerini qiymətləndirməyə imkan vermir.

Bu məqsədlə maliyyə təhlili praktikasında maliyyə hesabatlarını oxumaq üçün əsas metodlar hazırlanmışdır. Bunlar arasında aşağıdakılar var:

- üfüqi analiz;- şaquli analiz;- trend təhlili;- maliyyə əmsalları metodu;
- müqayisəli təhlil;- faktor təhlili.

Üfüqi analiz göstəricilərin dinamik analizidir. Bu onların mütləq artımlarını və böyümə dərəcələrini təyin etməyə imkan verir. Bu analiz mütləq balans göstəricilərinin nisbi artım tempi (azalma) ilə tamamlandığı bir və ya bir neçə analitik cədvəlin inşasında ibarətdir. Ümumiyyətlə, bir neçə dövr ərzində əsas artım tempi alır.

Şaquli analiz - yekun maliyyə göstəricilərinin strukturunun müəyyən edilməsi (fərdi maddələr üzrə məbləğlər balansın faizi kimi qəbul olunur) və onların hər birinin iqtisadi fəaliyyətin ümumi nəticələrinə təsirini analize edir. Nisbi göstəricilərə keçid iqtisadiyyatın iqtisadi potensialının müqayisə edilməsinə və istifadə olunan resursların miqdarında fərqlənən müəssisələrin fəaliyyətinə imkan verir, həmçinin maliyyə hesabatlarının mütləq göstəricilərini təhrif edən inflyasiya proseslərinin mənfi təsirlərini düzəldir.

Trend analiz – bir neçə dövrə hesabatın istənilən göstəricisinin müqayisəsi və trendin təyin olunması, təsadüfi təsirlərdən azad olunmuş göstəricinin dinamikasının əsas meyilinin müəyyən olunması. Məsələn üçün, bir neçə il üçün «A» məhsulunun satış sürətinin dəyişməz artım terminin azalmasını göstərir. Nəticədə bu, istehsalı şirkət tərəfindən yavaş-yavaş dayandırılması məsləhət görülən məhsulun yaşam dövriyyəsinin son fazası haqda nəticə əldə etməyə şərait yaradır.

Trend vasitəsilə gələcək üçün göstəricinin mümkün əhəmiyyəti meydana çıxır. Bununla belə, bu üsuldən proqnoz və eyni zamanda perspektiv təhlildə istifadə edilə bilər. (Mərkəzi Bank statistik təhlili, 2017: s.28)

Trend təhlili zamanı əsas il seçilir və sonrakı dövrlər üzrə bütün hesabat maddələri əsas il göstəricilərinə görə indekslər kimi ifadə edilir.

Treninq metodundan istifadə edərək, həm hazırkı zamanda, həm də növbəti dövrlərdə təşkilatın inkişafının əsas istiqamətlərini qiymətləndirməyə imkan verir. Beləliklə, məsələn, əgər balans valyutasının artım templəri azalırsa, bu, tənqidi dövlətə gətirib çıxara bilən cari fəaliyyət, iqtisadi dövriyyənin təşkilində azalma deməkdir. Əsas göstəricilər arasındakı əlaqəni nəzərə alaraq, orta artım templərinin (artım tempi) hesablanması nəticələri gələcək üçün öyrənilmiş göstəricinin proqnozlaşdırılan dəyərini hesablamağa imkan verir. Trend modellərinə əsaslanan proqnozlaşdırılan amillərin dəyərini müəyyənləşdirmək, ən ağıllı rəhbər qərarları seçmək və bu qərarların təşkilatın maliyyə və iqtisadi fəaliyyətinə təsirlərini qiymətləndirmək üçün müəyyən dərəcədə etibarlılığa imkan verir.

Müqayisəli (məkan) analiz təhlil edilmiş təşkilatın göstəricilərinin digər təşkilatların göstəriciləri və ya sənaye orta (bazar) ilə müqayisəsidir. Kəmiyyətlərin müqayisəli təhlil üçün əlverişlidir, lakin mütləq göstəricilər deyil. Xarici dərslərdə bu cür təhlili sənaye təhlili adlanır.

Bu, törəmə müəssisələr, bölmələr, seminarlar üçün göstəricilərin müqayisəsi ilə müqayisədə və ya müəssisənin göstəricilərini rəqib göstəriciləri, sənaye orta və mümkün olduqda orta ümumi iqtisadi məlumatlarla müqayisə edilə bilər.

Müqayisəli (məkan) – hesabat göstəricilərinin müqayisəsi:

- * planla; * orta sahə səviyyəsi ilə;
- * öz arasında şirkətin göstəriciləri ilə;
- * rəqibin göstəriciləri ilə;
- * orta ümumi müxtəlif bölmələrinin iqtisadi göstəricilərlə;
- * iqtisadi modellə.

Şirkətin maliyyə vəziyyətinin təhlili müxtəlif hesabat dərəcələri ilə həyata keçirilə bilər. Təhlilin iki növü var: sürətli analiz və dərin analiz. Birinci halda,

analitik hesabatın oxunmasına tabe olan müəssisənin yalnız ən ümumi görünüşünü almasını gözləyir, ikinci vəziyyətdə aparılan analitik hesablamalar və gözlənilən nəticələr daha ətraflı və detallıdır.

Kredit təşkilatının hesabatı müəssisənin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin nəticələrini xarakterizə edən ümumi göstəricilər sistemidir. Bu hesabatlar, kredit təşkilatının maliyyə vəziyyətini təhlil etmək üçün əsas məlumat mənbəyidir. Hər hansı bir qərar qəbul etmək üçün maliyyə resurslarının mövcudluğunu, yerləşdirilməsinin və istifadə olunmasının effektivliyini, şirkətin ödəmə qabiliyyətini və tərəfdaşlarla maliyyə münasibətlərini təhlil etmək lazımdır. Bu göstəricilərin qiymətləndirilməsi kredit təşkilatının səmərəli idarə edilməsi üçün zəruridir. Onların köməyi ilə menecerlər öz fəaliyyət istiqamətlərini planlaşdırır, idarə edir və təkmilləşdirir.

Müəssisənin rəhbərlərini daxil olan daxili istifadəçilər üçün, maliyyə təhlilinin nəticələri müəssisənin fəaliyyətini qiymətləndirmək və müəssisənin maliyyə siyasətinin tənzimlənməsi barədə qərarların hazırlanması üçün lazımdır.

Xarici istifadəçilər üçün - tərəfdaşlar, investorlar və kreditorlar - şirkət haqqında məlumatlar bu şirkət üçün xüsusi planların (alınma, investisiya, uzunmüddətli müqavilələr) həyata keçirilməsi barədə qərar qəbul etmək üçün lazımdır.

Daxili və xarici maliyyə təhlili arasında müəyyən fərqlər var.

Xarici maliyyə təhlili şirkətin açıq maliyyə məlumatlarına yönəlib və standart (standartlaşdırılmış) metodlardan istifadə edir. Bu halda, bir qayda olaraq, məhdud sayda əsas göstəricilərdən istifadə olunur. Təhlil edərkən, əsas diqqət, müqayisəli üsullara əsaslanır, çünki xarici maliyyə təhlili istifadəçiləri ən çox oxumuş müəssisələrin əlaqələrini qurmaq və ya davam etdirmək və ən uyğun şəkildə hansını seçmək vəziyyətindədirlər.

Daxili maliyyə təhlili mənbələrdən daha çox məlumat tələb edir. Çox hallarda, standart mühasibat uçotu hesabatlarında olan kifayət qədər məlumat yoxdur və daxili idarəetmə uçotundan məlumatları istifadə etmək zəruridir. Təhlil prosesində şirkətin maliyyə vəziyyətində davam edən dəyişikliklərin səbəblərini və

bu vəziyyəti yaxşılaşdırmağa yönəlmiş həllərin axtarışı üçün ən çox diqqət ayrılır. Məqsədi standart və ya orijinal üsullardan istifadə etməklə əldə olunmadığını heç də əhəmiyyətli deyil.

Maliyyə vəziyyətinin təhlili bütün lazımi məlumatlarla çətin deyil və müəssisənin taktik aspektlərini öyrənmək üçün az vaxt tələb edir. Maliyyə hesabatlarının hərtərəfli təhlili analitik qeyd şəklində aparılır. Aşağıdakı hissələri daxil edilməlidir:

1) analiz edilmiş təşkilat, onun bir hissəsi olan sənayesi, onun fəaliyyət göstərdiyi iqtisadi mühit haqqında ümumi məlumatlar;

2) təhlil və digər analitik göstəricilərdə istifadə olunan maliyyə və digər məlumatlar;

3) analizin ən vacib sahələrində kəmiyyət və keyfiyyət faktörələrinə müsbət və mənfi təsir göstərən şəxslərin müəyyən edilməsi və qiymətləndirilməsi;

4) təhlili nəticələrinə əsaslanaraq qiymətləndirmələr və nəticələr, eləcə də analitik proqnozlaşdırma modellərinin tikintisi.

Maliyyə vəziyyətinin qiymətləndirilməsi təhlilin məqsədi, mövcud məlumat, proqram təminatı, texniki və kadr hazırlığından asılı olaraq müxtəlif dərəcə detallarla həyata keçirilə bilər. Ekspres analiz və maliyyə vəziyyətinin dərin təhlili üçün prosedurların ayrılması ən uyğundur. Maliyyə təhlili aşağıdakıları qiymətləndirmək imkanı verir:

- şirkətin əmlak statusu;
- sahibkarlıq riski dərəcəsi;
- cari fəaliyyət və uzunmüddətli investisiyalar üçün kapitalın adekvatlığı;
- Əlavə maliyyə mənbələrinə olan ehtiyac;
- sərmayə artırma bacarığı;
- borcun səmərəliliyi;
- mənfəətin bölüşdürülməsi və istifadəsi siyasətinin etibarlılığı.

Maliyyə təhlili nəticələrinə xüsusi diqqət tələb edən zəiflikləri müəyyən etməyə və onların aradan qaldırılması üçün tədbirlərin görülməsinə imkan yaradır.

Bunun üçün maliyyə qiymətləndirmə sahəsində bilik sahibi olmalı və onları praktikada tətbiq edə bilməli, buna görə də bu işin mövzusu çox vacibdir.

Bundan əlavə, müəssisənin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətində mənfi meyillərin vaxtında müəyyənləşdirilməsi rəhbərliyin iflasın qarşısını almaq üçün müəyyən tədbirlər görməsinə imkan verir.

Bu işin məqsədi şirkətin maliyyə vəziyyətinin qiymətləndirilməsinin əsas istiqamətlərini araşdırmaqdır. Bu məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələri həll etmək lazımdır:

- maliyyə təhlili xarakterini və metodlarını araşdırmaq;
- şirkətin maliyyə vəziyyətinin ən vacib göstəricilərini araşdırmaq.

2.4. Maliyyə hesabatı əsasında bankın işgüzar fəallığının təhlilinin əsas istiqamətləri

Bankın işgüzar fəaliyyəti pul vəsaitlərinin cəlb edilməsi və yerləşdirilməsinin səmərəliliyi və səmərəliliyi ilə xarakterizə olunur. Bankın işgüzar fəaliyyəti fərdi göstəricilərin təhlil edilməsi və fərdi aktivlər, öhdəliklər və aktivlərin və öhdəliklərin dəyişməsi ilə bağlı kəmiyyət müqaviləsi arasındakı müvafiq əmsalların qiymətləndirilməsi yolu ilə müəyyən edilə bilər. İşgüzar fəaliyyət göstəriciləri bankı dövlətin vəziyyətini və iqtisadi potensialın istifadəsini şərh etməyə imkan verir.

Mühasibat uçotu və hesabatların hazırlanmasına dair Orta müddətli konsepsiyaya uyğun olaraq, beynəlxalq standartların nəzərə alınması ilə yanaşı, qanunvericilik və normativ aktlarda dəyişikliklər, eləcə də beynəlxalq standartların nəzərə alınması iş fəaliyyətinin göstəricilərinin və metodoloji analiz məsələlərinin təhlili üçün informasiya bazasının təkmilləşdirilməsi üzrə tədqiqat üçün bir sıra aktual məsələləri müəyyən etmişdir. Müəssisənin bazar iqtisadiyyatında maliyyə vəziyyətinin sabitliyi onun işgüzar fəaliyyəti ilə böyük ölçüdə müəyyənləşdirilir.

Təşkilatın işgüzar fəaliyyətinin təhlili onun dövriyyəsi prosesində kapitalın vəziyyətini öyrənməyə, xarici və daxili mühitin dəyişən şərtlərində təşkilatın

davamlı fəaliyyət göstərməsinə və inkişafın imkanlarını müəyyən etməyə imkan verir. Sahibkarlıq fəaliyyətinin səviyyəsini təhlil edərək bacarıqlılıq səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsinə və mümkün olduğu təqdirdə, tədqiq olunan təşkilatın fəaliyyətində çatışmazlıqların aradan qaldırılmasına və ,maliyyə vəziyyəti və ödəmə qabiliyyətinin yaxşılaşdırılması üçün ehtiyatları tapmağa, real iş şəraitinə əsaslanan maliyyə nəticələrini proqnozlaşdırmağa və, öz və borclu fondların mövcudluğuna imkan yaradacaqdır. Beləliklə, işgüzar fəaliyyətinin təhlili bütövlükdə təşkilatın təhlili tərkib hissəsidir.

İşgüzar fəaliyyətinin təhlilinin dəyəri təşkilatın resurslarından istifadənin effektivliyini və intensivliyini və onların artım ehtiyatlarını müəyyənləşdirməkdə iqtisadi cəhətdən məqbul qiymətləndirmənin formalaşdırılmasında iştirak edir. Bu cür təhlillər zamanı aşağıdakı məsələlər həll olunur:

- təşkilatın işgüzar fəaliyyəti göstəricilərinin hesablanması: dövriyyə, gəlirlilik və sair;
- işgüzar fəaliyyət göstəricilərindəki dəyişikliklərə təsir edən amillərin öyrənilməsi və qiymətləndirilməsi;
- işgüzar fəaliyyət göstəricilərindəki dəyişikliklərə səbəb olan əsas amillərin təsiri və onların nüfuzunun böyüklüyünün hesablanması;
- təhlilin nəticələrinin ümumiləşdirilməsi, müəyyən edilmiş ehtiyatları cəlb etmək üçün tədbirlərin inkişaf etdirilməsi.

İşgüzar fəaliyyəti işgüzar fəaliyyətinin və resursların səmərəliliyinin kompleks və dinamik xarakteristikasıdır. Müəyyən bir təşkilatın iş fəaliyyəti səviyyələri onun həyati fəaliyyətinin (doğum, inkişaf, bərpa, tənəzzül, böhran, depressiya) mərhələlərini əks etdirir və sürətlə dəyişən bazar şərtlərinə, idarəetmə keyfiyyətinə uyğunlaşma dərəcəsini göstərir. İşgüzar fəaliyyətinin müsbət dinamikasını təmin etmək, məşğulluğun artırılması və bazar rəqabətçiliyinə nail olmaq üçün resursların səmərəli istifadəsinə yönəlmiş təşkilatların davamlı iqtisadi fəaliyyətinin makro və mikro motivasiya idarəetmə prosesi kimi təsvir edilə bilər. İşgüzar fəaliyyəti bütün fəaliyyət istiqamətləri üzrə maddi, əmək, maliyyə və digər resurslardan istifadə səmərəsini ifadə edir və idarəetmənin keyfiyyətini, iqtisadi

artım imkanlarını və təşkilatın kapitalının adekvatlığını xarakterizə edir.
(Məmmədov Z.F., Bakı 2010)

Müəssisənin işgüzar fəaliyyətinin təhlili aşağıdakı göstəricilərlə həyata keçirilə bilər:

- keyfiyyət göstəriciləri
- kəmiyyət göstəriciləri.

Aşağıda hər bir göstərici qrupunu daha ətraflı nəzərdən keçiririk.

1. Müəssisənin fəaliyyətinin keyfiyyət səviyyəsində qiymətləndirilməsi sözdə "qeyri-formalizasiyalı" meyarların təhlilini nəzərdə tutur. Biz bu şirkətin oxşar sənayedə fəaliyyətlərini davam etdirən digər təşkilatlarla müqayisəsi haqqında danışırıq. Bənzər məlumatlar marketinq tədqiqatlarının, sorğunun, sorğunun nəticələrini öyrənməklə əldə edilə bilər. Keyfiyyət göstəriciləri bunlardır:

- satış bazarı, yəni həcmi, illik genişləndirilməsi dərəcəsi;
- ixrac üçün nəzərdə tutulan məhsulların həcmi;
- Şirkətin nüfuzuna, o cümlədən: müntəzəm müştərilərin, xidmətlərin istehlakçılarının sayı; alıcı-müəssisələrin populyarlıq səviyyəsi;
- Bu şirkətin bazarda tələb olunan tələbat səviyyəsi.

2. Nümunəvi qiymətləndirmə iki istiqamət üzrə təhlilini əhatə edir:

- mütləq rəqəmlər
- nisbi göstəricilər.

İşgüzar fəaliyyətinin mütləq göstəriciləri - hər hansı bir müəssisənin fəaliyyətinin iki əsas maliyyə göstəricisi - sərmayə kapitalının, aktivlərin və hazır məhsulların və ya xidmətlərin satışının həcmi xarakterizə edən miqdarlardır.

Beləliklə, mütləq göstəricilər aşağıdakılardır:

- investisiya kapitalının məbləği
- satış həcmi,
- İlk iki göstərici arasındakı fərq mənfəətdir.

İşgüzar fəaliyyətinin nisbi göstəriciləri investisiyaların aktivlərinin effektivliyini xarakterizə edən müəyyən maliyyə əmsallarıdır.

İşgüzar fəaliyyətinin təhlili təşkilat üçün çox vacib olan müxtəlif maliyyə əmsallarının - dövriyyə göstəricilərinin səviyyəsi və dinamikasını öyrənməkdir, çünki:

- Birincisi, illik dövriyyənin həcmi pul vəsaitlərinin dövriyyəindən asılıdır;
- ikincisi, şərti olaraq müəyyən edilmiş xərclərin nisbi həcmi dövriyyənin həcminə və dolayısı ilə, dövriyyə ilə bağlıdır: dövriyyənin daha sürətli olması, hər bir dövriyyənin xərclərin azalması deməkdir;

- üçüncüsü, dövriyyənin bir mərhələdə və ya başqa bir dövriyyənin dövriyyəsinin sürətlənməsi digər dövrlərdə dövriyyənin sürətlənməsinə səbəb olur.

Məlumdur ki, təşkilatın maliyyə vəziyyəti, onun ödəmə qabiliyyətliliyi aktivlərə qoyulan vəsaitin nə qədər tez pulla real pula çevrildiyindən asılıdır

Dövriyyatda olan vəsaitlərin müddəti müxtəlif xarici və daxili amillərdən təsirlənir.

- Xarici amillər arasında: sənaye mənsubiyyəti; təşkilatın daxili; təşkilatın miqyası; inflyasiya proseslərinin təsiri; tərəfdaşlarla iqtisadi əlaqələrin təbiəti.

- Daxili amillər aşağıdakılardır: aktivlərin idarə olunması strategiyasının effektivliyi; təşkilatın qiymət siyasəti; inventar və inventarın qiymətləndirilməsi metodu.

İşgüzar fəaliyyət təşkilatın dinamik inkişafında, onun məqsədlərinə nail olmaqda, mütləq dəyər və nisbi göstəriciləri əks etdirən bir göstəricidir. İşgüzar fəaliyyət göstəriciləri müəssisənin səmərəliliyi, idarəetmənin effektivliyi haqqında məlumat verən göstəricilərdir.

Bir təşkilatın işgüzar fəaliyyətini təhlil etmək üçün iki göstərici qrupu istifadə olunur:

birinci qrupda: aktivlərin dövriyyəsinin ümumi göstəriciləri

ikinci qrup: aktivlərin idarə edilməsi göstəriciləri daxildir.

Aktivlərin dövriyyəsinin ümumi göstəriciləri, bir və ya bir neçə müəssisənin aktivlərinin ətrafında neçə dəfə döndüyünü göstərir, bu halda təşkilatın aktivlərinə sərmayə yatırılan vəsait dövriyyə dərəcəsi, yəni təşkilatın kapitalının analoji dövr üçün etdiyi dövrlərin sayı və ya onun komponentləri eks olunur. Dövriyyənin

həddi təhlil edilmiş məqalənin nağd pula çevrilməsinin vaxtıdır. Buna görə də, dövriyyə dərəcəsinin artması ilə biz təşkilatın ödəmə qabiliyyətini artırmaqdan danışa bilərik.

Ümumi göstəricilərin təhlilində aşağıdakı göstəricilər hesablanır:

- ümumi kapital dövriyyəsinin nisbəti (resurs məhsuldarlığı)- təşkilatın ümumi kapitalının dövriyyə dərəcəsini əks etdirir (hər dövr üçün inqilablar sayında);

- mobil fondların dövriyyə nisbəti - təşkilatın bütün qaynaq kapitalının dövriyyəsinə göstərir (həm maddi, həm də pul);

- qaytarma əmsalı - qeyri-maddi aktivlərin istifadəsinin effektivliyini göstərir;

- kapital məhsuldarlığı - yalnız əsas vəsaitlərin istifadəsinin effektivliyini göstərir.

Aktivlərin idarə edilməsi göstəriciləri aşağıdakılardır:

- özəl kapitalın dövriyyə nisbəti - özəl kapitalın dövriyyəsinin dərəcəsini göstərir;

- maddi aktivlərin dövriyyəsi əmsalı - təhlil edilmiş müddət üçün ehtiyatların və xərclərin sayını göstərir;

- pul dövriyyəsinin nisbəti - pul vəsaitlərinin dövriyyəsinə göstərir;

- hesablamalardakı vəsaitlərin dövriyyə nisbəti - təşkilatın verdiyi kommersion kreditinin genişlənməsini və ya azalmasını göstərir;

- hesablamalardakı vəsaitlərin dövriyyə müddəti - alacaqların orta ödəmə müddətini göstərir;

- borc öhdəliklərinin nisbəti - təşkilatın verdiyi kommersion kreditinin genişlənməsini və ya azalmasını göstərir;

- borc öhdəliyinin dövriyyəsi- təşkilatın öhdəliklərinin borclarının ödəmə müddətinin orta müddətini göstərir;

- təchizatçılara borcun geri qaytarılması müddəti - təchizatçılara və podratçılara borcların orta ödəmə müddətini göstərir;

- ehtiyatların saxlanması müddəti;

- istehsal prosesinin müddəti;

- hazır məhsulların səhmdəki saxlanması müddəti.

İşgüzar fəaliyyətinin təhlilinin mərhələlərindən biri istehsal, əməliyyat və maliyyə dövrünün hesablanmasıdır.

İstehsal dövrü, inventarların saxlama vaxtı gələndən etibarən , istehsalın sərbəst buraxılmasına qədər xarakterizə edir.

Əməliyyat dövrü - təşkilatın anbarında materialların alınması ilə başlanır, satılan məhsullar üçün alıcılardan ödəniş alındıqda başa çatır.

Əməliyyat dövrü maliyyə vəsaitlərinin maddi və debitor borclarında olan ümumi müddətini təsvir edir. Əməliyyat dövrü maliyyə resurslarının maddi aktivlərdə və debitor borclarındakı ümumi müddətini və ehtiyatların dövriyyəsinin müddəti və alacaqların bir dövriyyəsinin müddəti ilə bərabərdir. Əməliyyat dövrünün azalması ilə , xammalın alınması və gəlirlərin alınması arasında azalma olur, bunun nəticəsində gəlirlilik artır. Buna görə, bu göstəricinin günlərdə azalması təşkilatın fəaliyyətini xeyli xarakterizə edir.

Maliyyə dövrü - maliyyə resurslarının dövriyyədən çıxarıldığı vaxt. Materiallarının təchizatçılara (borc öhdəliklərinin ödənilməsinə) ödənişi zamanı başlayır, göndərilən məhsulların ödənişini alıcılardan aldığı anda başa çatır (alacaqların qaytarılması). Maliyyə dövrü əməliyyat dövrünün fərqi və kredit öhdəliyinin bir dövriyyəsinin müddəti ilə bərabərdir.

İşgüzar fəaliyyətinin təhlilinin dəyəri təşkilatın resurslarından istifadənin effektivliyini və intensivliyini və onların artım ehtiyatlarını müəyyənləşdirməkdə iqtisadi cəhətdən məqbul qiymətləndirmənin formalaşdırılmasında iştirak edir.

Məqsədə nail olmaq belə əsas vəzifələrin həlli ilə müəyyən edilir:

- müəssisə fəaliyyətinin səviyyəsinin, sənaye göstəricilərinin nisbətən müəssisənin əsas göstəricilərinin dinamikasını təhlil etmək;

- müəssisə dövründə sahibkarlıq fəaliyyətinin səviyyəsindəki dəyişikliklərə təsir göstərən əsas amillərin müəyyən edilməsi məqsədilə müəssisənin biznes mühitinin təhlili;

- işgüzar fəaliyyətinin artırılması üçün ehtiyatların qiymətləndirilməsi və onların istifadəsi üçün optimal tədbirlərin hazırlanması;

- əsas fəaliyyət göstəricilərinin artım templərinin təhlil edilməsi, aralarında mövcud olan asılılıqların ideal modelindən kənara çıxmağın səbəblərini tapmaq;

- istehsal və maliyyə resurslarından istifadənin effektivliyinin qiymətləndirilməsi;

- şirkətin debitor və kredit borclarının təhlili

- dövriyyənin sürətləndirilməsi üçün ehtiyatları müəyyən etmək üçün istehsal prosesinin texniki və texnoloji xüsusiyyətlərini təhlil etmək;

- iş kapitalının dövriyyəsinin qiymətləndirilməsi;

- müəssisənin proqnozlaşdırılan maliyyə göstəricilərinin hesablanması və təhlili, habelə işgüzar fəaliyyətinin göstəricilərinə mənfi təsir göstərən amillərin aradan qaldırılması üçün tövsiyələrin hazırlanması.

İşgüzar təhlili mövzusu istehsal prosesləri, məhsul satışları və işləyən kapitalın istifadəsinin səmərəliliyinin artırılmasına yönəlmiş maliyyə menecerlərinin hərəkətləridir. Bir müəssisənin işgüzar fəaliyyətini təhlil edərkən, müəyyən bir müəssisə ilə birbaşa əlaqəli olan müxtəlif qurumların bu məsələlərin həllində müxtəlif yanaşmalara malik olmağından danışmaq lazımdır.

III FƏSİL. BANK ƏMƏLİYYATLARININ İDARƏEDİLMƏSİ MEXANİZMLƏRİ

3.1. Bankın uzunmüddətli aktivlərinin idarə edilməsi

Aktivlərin strukturu - aktivlərin ümumi həcmində birinci sinif likvid aktivlərin payı nə qədər yüksəksə, bank likvidliyi o qədər yüksəkdir. Bununla belə, yadda saxlanılmalıdır ki, belə aktivlər (nağd pul vəsaiti və s.) gəlir vermir, buna görə də yalnız bu meyarlara cavab verəcək aktivlərin strukturu optimal hesab edilə bilməz. Bununla yanaşı, bank öz likvidliyini yaxşı səviyyədə saxlamaq və özünüz üçün maksimum gəlir təmin etmək üçün (gəlir gətirən əməliyyatlardakı resursların ən böyük payını idarə etmək üçün) onların arasında bir tarazlıq həllini axtarıb, tapmalıdır.

Pul vəsaitlərinin yerləşdirilməsi zamanı bank həmişə likvidlik və gəlirlilik arasında münaqişənin həllini tapmağa çalışır. Bankın səhmdarları uzunmüddətli qiymətli kağızlara sərmayə qoyuluşunu, şübhəli kredit qabiliyyətli borcalanlara kredit verilməsini və istifadə edilməmiş qalıqların azaldılması nəticəsində əldə edilən yüksək gəlirlər ilə maraqlanır, lakin bu tədbirlər bankın depozitlərini geri götürmək üçün zəruri olan likvidliyini pisləşdirir və uzunmüddətli müştərilərin kreditinə olan tələbatını ödəyir. "Likvidlik-gəlirlilik" dilemməni həll etmək üçün aktivlərin idarə olunmasına üç yanaşma var. Bu metodların hər birinin üstün və mənfi cəhədləri vardır. Bir kommersiya bankının xüsusi problemlərini həll edərkən, menecerlər hər hansı bir metod və onların birləşmələrindən aktivlərin nəzarətindən istifadə edə bilirlər. Aşkar edilmiş vəsait dövründə ümumi fond metodundan geniş istifadə edə bilərsiniz. İkinci üsul - aktivlərin paylanması və ya fondların konvertasiyası, üçüncüsü - elmi rəhbərlik və kompüter istifadəsi ilə bağlıdır. Hər hansı bir metoddan istifadə edərkən, pul vəsaitlərinin cəlb edilməsinin marjinal xərclərini aktiv əməliyyatlardan maksimum gəlir ilə müqayisə etmək lazımdır.

Ümumi fond metodunun əsasları bütün resursları birləşdirmək prinsipidir. Banka daxil olan vəsait tələb olunan depozitlər, əmanətlər, müddətli depozitlər və bankın öz kapitalı daxil olmaqla, müxtəlif mənbələrdən gəlir. Bu vəsait daha sonra

müvafiq olan aktivlərin növləri arasında bölüşdürülür. Bu modeldə, hansı mənbədən pulların alındığından asılı olmayaraq, onların yerləşdirilməsi bank üçün qoyulmuş məqsədlərə nail olmağa kömək edir.

Bu üsul menecerlərin likvidlik və gəlirlilik prinsiplərinə bərabər riayət etməsini tələb edir. Məqsədlərə uyğun olaraq bu prinsiplərə ən yaxşı uyğun gələn aktiv əməliyyatlarda yerləşdirilir. Bankçılar əsas pul vəsaitlərinə xüsusi diqqət yetirirlər ki, bu da geri alınmış depozitləri ödəmək və kredit ərizələrini təmin etmək üçün dərhal istifadə oluna bilər. Bu bank likvidliyinin əsas mənbəyidir.

Birinci ehtiyatlara seyfə yerləşən nağd pul vəsaitləri və çeklər, toplama prosesində ödəmə sənədləri, digər banklarla müxbir hesablar üzrə vəsaitlər, Milli Bankın ehtiyat hesabında olan vəsaitlər əhatə edir. İkinci ehtiyatlara az miqdarda gecikmə və aşağı risklə nağd pula çevrilə biləcək yüksək likvid aktivlərdən ibarətdir. Bunlar qiymətli kağızlar portfelini təşkil edən və kredit hesablarında olan vəsaitləri əhatə edir. Birinci və ikinci ehtiyatların ölçüsünü müəyyən etdikdən sonra bank müştərilərə kredit verə bilər. Kreditlər bank aktivlərinin ən vacib hissəsidir və kreditlərdən əldə olunan gəlir bankın mənfəətinin ən böyük hissəsidir. (Məmmədov Z., 2013: 269 s., s.140)

Cari aktivlərin idarə olunması siyasəti müəssisənin ümumi maliyyə strategiyasının bir hissəsidir ki, bu cari aktivlərin zəruri həcmi və tərkibini formalaşdırmaqdan ibarətdir, onların maliyyələşdirmə mənbələrinin strukturunu optimallaşdırır.

Aktivlərin keyfiyyəti son dərəcə mobil parametrdir, yəni mütəmadi olaraq təhlil edilməli və qiymətləndirilməlidir. Bununla bağlı aşağıdan göstərilənlər təhlil olunmalıdır:

1) balansın aktivlərinin həcmələrinin və keyfiyyət tərkibinin dinamikası, o cümlədən:

- məhsuldar aktivlər (əsasən müştərilərlə əməliyyatlar);
- qeyri-məhsuldar aktivlər;
- öz xərcləri (kapitallaşdırılmış aktivlər, banklararası pul vəsaitləri, qeyri-maddi aktivlər, mənfəətdən çəkilmiş vəsait, xərclər və zərərlər);

2) əldə olunan vəsaitlərin həcmnin və tərkibinin dinamikası;

3) öz vəsaitlərinin həcmnin və tərkibinin dinamikası.

Belə bir təhlil bankın həyatda əhəmiyyətli tendensiyalarını müəyyən etmək imkanı verir (böyük balans maddələrinin kontekstində) və hansı əməliyyatlarda gəlirliliyin artması və ya azalması (zərərin yaranması) müəyyənləşdirilir; kapital və immobilizasiya olunmuş aktivlərin dəyişməsinə qiymətləndirmək; cəlb edilmiş vəsaitlərin artımını (azaldılmasını) təqib etmək; Bankın prioritetlərini və metodlarını dəyişdirmə (saxlamaq) zərurətini müəyyənləşdirir.

Başqa sözlə, bankın portfelinin (aktivlər, cəlb edilən vəsait və kapital) dinamikasında qiymətləndirilməsi, balansın idarə olunmasının effektivliyini, yəni əslində bütün biznesin qiymətləndirilməsini əks etdirir. Eyni zamanda, bankın portfelinə formalaşdırmaq, bazarda mövcud olan faiz dərəcələrini, gəliri maksimuma və xərclərin azaldılmasını nəzərə alaraq alternativ variantlar nəzərə alınır. Bankın gündəlik əməliyyatlarında aktivləri və öhdəliklərini idarə etmək üçün əsas dəyişən faiz gəlirləri və xərcləri, cəlb edilmiş və ayrılan vəsait məbləğləri nəzərdə tutulur.

Qlobal maliyyə sistemlərinin baş verən hadisələri yalnız maliyyə, sabit kredit təşkilatlarına maliyyə bazarlarına daxil olmağa imkan verdiklərini açıqca göstərir. Buna görə kommersiya bankının fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi və onu təkmilləşdirmək üçün tədbirlər görmək problemi elmi bir konsepsiyanın ətraflı öyrənilməsi və inkişafını tələb edir.

Qərbi ölkələrində fəaliyyət göstərən kommersiya bankları öz fəaliyyətlərinin təhlilinə böyük diqqət yetirirlər. Bankın biznesində "yüksək gəlirli bankçılıq" konsepsiyası yayılmışdır. Əsas prinsipləri: gəlirlərin maksimuma çatdırılması, xərclərin minimallaşdırılması, effektiv bank idarəçiliyi.

Beləliklə, kommersiya bankının səmərəliliyi yalnız onun fəaliyyətinin nəticəsi deyil, həm də bankın fəaliyyətinin elmi əsaslı strategiyasının formalaşdırılması və onun həyata keçirilməsinə nəzarət etmək üçün effektiv idarəetmə sistemidir. Ticarət bankının fəaliyyətinin təhlilinə sistemli yanaşma onun fəaliyyətinin bütün

əhəmiyyətli aspektlərini nəzərə alan balanslaşdırılmış bir göstəricilər sistemini əhatə etməlidir.

Balanslaşdırılmış sistem göstəriciləri bankın içərisində olan əlaqələrin hərtərəfli təhlilinə, müxtəlif idarəetmə sahələrində müsbət və mənfi dəyişikliklərin vaxtında izlənilməsinə və onlara təsir göstərməsinə imkan verəcəkdir. Dəyişən göstəricilər sisteminin əsaslı fərqləri, təsadüfi göstəricilər qrupundan fərqlənir ki, balanslaşdırılmış sistemə daxil olan bütün göstəricilər ilk növbədə bankın strateji məqsədlərinə və bank vəzifələrinə və ikincisi müəyyən xüsusiyyətlərə görə bir-biri ilə əlaqələnir və qruplaşdırılır.

Bankın səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinə əsas metodoloji yanaşma balans ümumiləşdirmələrinə əsaslanan fəaliyyətləri təhlil etməkdir. Bunlar arasında kapital balansı tənlikləri, dinamik balans tənlikləri, dəyişən balans tənlikləri, əsas balans tənlikəri seçilir. Anlayışa əsaslanaraq, bir analiz modeli seçilir.

Bu modelə daxil olan sistem göstəriciləri təsirli olur, çünki onların tətbiqi istifadəsinin təhlili şübhə altındadır və lazımsız deyildir: göstəricilər bir-birini dublikatlandırmırlar, lakin onların dəyişənlərin səbəblərini göstərən əsas kəmiyyətləri tamamlayır və düzəldirlər. Təhlil bankın rentabelliği və likvidliyi arasında optimal balansı aşkar edir, portfelin idarə olunması üçün səmərəli olub-olmadığı barədə aktiv və passiv əməliyyatlarda lazımi diversifikasiyanı müşahidə edilir. (Claessens, S.T., Glaessner və Klingebiel, D., 2012: s.78-83)

Daha mürəkkəb bir analiz üçün, bunun üçün ehtiyac olduqda, bankın maliyyə göstəricilərinin əlavə göstəriciləri istifadə olunur və bu fəaliyyətin səmərəliliyinə təsir edən amillərin ətraflı işlənməsi aparılır.

Bankın maliyyə fəaliyyətinin təhlili, tənzimlənən balans tənlikinə əsasən ,təhlili zamanı bankın müəyyən bir planlaşdırma dövrü üçün seçdiyi portfel məhdudiyyətlərinin uyğunluğunu və tənzimlənməsini müşahidə etməyə kömək edir.

Bir kommertiya bankının aktiv portfelini idarə etmək effektiv bir bank idarəetmə sisteminin əsas hissələrindən biridir. Aktivləri portfelə birləşdirmək məqsədi aktivlərin strukturunu müxtəlif meyarlar əsasında formalaşdırmaq və

portfelin davamlı monitorinqi, tənzimlənməsi və müvafiq təşkilati tədbirləri həyata keçirməkdir. Bu, "bank aktivlərinin portfelini" və "bank aktivləri" anlayışları arasındakı əsas fərkdir. Aktivlərin portfelinin formalaşmasının birinci mərhələsi çox səviyyəli fəaliyyətlərlə məşğul olmağı planlaşdırır.

Bu mərhələ bankın missiyasının müəyyənəşdir (bir çox cəhətdən aktivlərin idarə edilməsi sahəsində məqsədlərini müəyyənəşdirəcək), strategik planlaşdırma (aktivlərin portfelinin işlədilməsi və formalaşmasına dair anlayışlar, ideyalar, idarəetmə məqsədləri və yanaşmaları), taktiki planlaşdırma (həyata keçirilmə ilə əlaqədar fəaliyyət və vəzifələrin müəyyən edilməsi) və maliyyə planlaması (büdcələrin, müəyyən göstəricilərin, standartların inkişafı).

Ticarət bankında portfel idarəetmə həmişə qəbul edilmiş qərarların strateji orientasiyası prinsipinə tabe olmalıdır, yəni həmişə qlobal həyata keçirilməsinə yönəldilməlidir. Ancaq indi yalnız böyük və bəzi orta ölçülü banklar rəqabət qabiliyyətini qorumaq üçün aktivlərin idarə edilməsi metodu kimi strateji planlaşdırmadan istifadə etməyə çalışırlar.

Bir bank təşkilatının cari aktivlərinin portfelini idarə etmək prosesinin üçüncü mərhələsi tənzimləmədir. Rus ticarəti banklarının müəyyən aktivləri və qruplarını tənzimləmə üsullarını ümumiləşdirdiklərinə diqqət yetirmək lazımdır. Buna baxmayaraq, bir çox qərarlar bütövlükdə aktiv portfelinin strukturunu, keyfiyyətinin və kəmiyyət xüsusiyyətlərinin idarə olunması kontekstindən kənar şəkildə təcrid olunmuşdur.

Müasir portfel nəzəriyyəsinə əsasən, qeyri-sistemli risk, müxtəlif sahələr, sənaye, müştərilər arasında mövcud aktivlərin paylanması yolu ilə azalda bilər. Portfel strategiyası üçün, aktivlərin portfelini tənzimləyən müasir metodlardan istifadə etmək xarakterikdir ki, bu da onun strukturunu yaxşılaşdırmağa imkan verir.

Aktivlərin dövriyyəsi nisbəti bir neçə yolla hesablanır:

- a) aktivlərin dövriyyəsi
- b) əsas vəsaitlərin dövriyyəsi
- c) xalis aktiv dövriyyəsi.

Vaxt faktorundan asılı olaraq, aktivlərin və passivlərin idarə olunmasında strateji (uzun müddətli) və əməliyyat (qısamüddətli) səviyyələri ayıra bilər. Operativ səviyyədə əsas kəmiyyət parametri əməliyyat marjasıdır və bu göstərici risklərin təhlili və ölçülməsi, risk / gəlir sxeminin əsas əməliyyatlarının qiymətləndirilməsi əsasında idarə edilməlidir.

Aktivlərin və passivlərin idarə olunmasında bankın balansındakı aktivlərin və passivlərin eyni bir strukturu formalaşmalı və sonradan tənzimlənməli prosesini başa düşməlidir ki, bu da maliyyə idarəetməsinin müəyyən strategiyaları və məqsədlərinə nail olmasını təmin edir. Bu yanaşma ilə aktiv və passiv idarəetmə aşağıdakı nailiyyətləri təmin edir:

- müəyyən bir risk səviyyəsi üçün maksimum gəlir səviyyəsini təmin edən aktivlərin optimal strukturu;
- passivlərin optimal strukturu, maliyyə mənbələrinin cəlb edilməsi xərclərini minimuma endirmək;
- maksimum margin təmin edən aktiv və öhdəliklərin strukturları, yəni Aktivlərin qaytarılması və öhdəliklərin dəyəri arasındakı müsbət fərq.

Aktivlərin və passivlərin idarəedilməsinin məqsədli nəticələri aşağıdakılardır:

1. səhmdarların və investorların qorunması;
2. likvidliyin pul vəsaitlərinin hərəkətinin bütün ehtiyaclarını ödəmək üçün kifayət qədər səviyyədə saxlamaq, artıq likvidliyin səmərəli yerləşdirilməsi imkanı;
3. faiz aralığının idarə edilməsi (faiz dərəcəsi dəyişikliklərinə həssas olan aktiv öhdəliklər arasındakı boşluq) və risklərin müəyyən edilmiş hədləri çərçivəsində gəlirlərin maksimumlaşdırılması;
4. risk dərəcəsi daxilində valyuta ticarətindən mənfəət;
5. biznes riskini ödəmək üçün kifayət qədər kapitalın saxlanılması;
6. aktivlərin və öhdəliklərin səmərəli idarə edilməsini və bankın gəlirlərini maksimum dərəcədə təmin etmək üçün məhsul və xidmətlərin qiymətləndirilməsinin optimallaşdırılması.

Banklar arasında öz innovativliyi, müştəri portfeli ilə fərqlənən, xarici və yerli bazarlar üçün nəzərdə tutulmuş məhsul və xidmətlər təklif edən, maliyyə

bazarında nüfuzlu yer tutan Unibank ASC-də uzun müddətli aktivlərinin, dövriyyə aktivlərinin idarə olunmasında bankın siyasətini, maliyyə vəziyyətinin təhlilini nəzərdən keçirək.

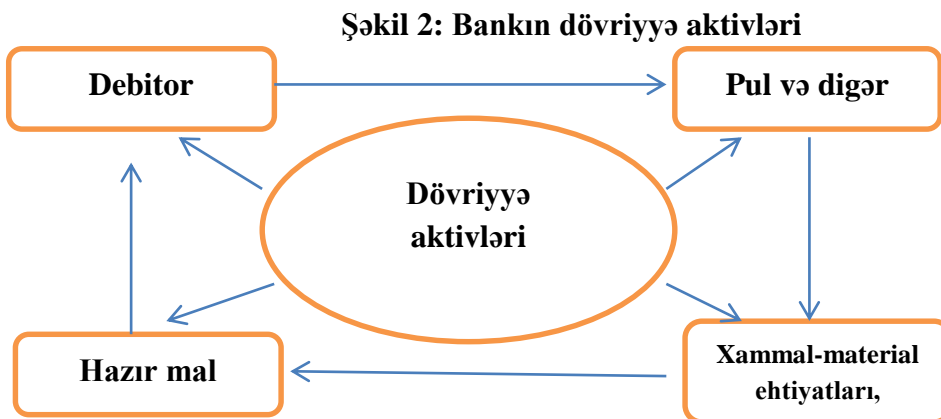
Unibank fəaliyyət göstərdiyi tarixdən daim inkişaf yolunda uğurla addımlamışdır. Təsadüfə deyil ki bankın 2008-ci ildə aktivləri 400 milyon AZN, 2013-cü ildə isə rekord həddə çataraq 700 milyon AZN təşkil etmişdir. (Əlavə 1 Cədvəl 2)

Cədvəldə qeyd olunduğu kimi bankın son illərdə aktivləri sırasında nağd vəsaitlər, investisiyalar, ARMB-ə olan tələblər, müştərilərə verilən uzun müddətli kreditlər, qiymətli kağızlara edilən investisiyalar, əsas vəsaitlər əsas pay sahibi kimi yer alır.

3.2. Dövriyyə aktivlərinin idarə edilməsinin xüsusiyyətləri

Working assets (circulating assets) - 1 il müddətində və ya adi əməliyyat dövründə istehsal, tədavül və istehlak sektorlarında iştirakı nəzərdə tutulan pul vəsaitləri və digər aktivlərdir.

Dövriyyə kapitallarının və tədavül fondlarının hərəkəti bərabər xarakterli olub müəssisənin fondlarının vahid dövrəni prosesidir. Bu zaman avans olunmuş dəyərin formalarının daimi və qanunauyğun dəyişmə halı müşahidə olunur: o, pul formasından əmtəə, istehsal və təkrar əmtəə və pul formasını alacaqdır. Şəkildən məlum olur ki, müəssisənin dövriyyə aktivləri istehsal kommersion tsiklində bir-birini əvəzləyərək 4 əsas mərhələdən keçir:



Mənbə: <https://banker.az/> saytı, bankların dövriyyə aktivləri haqqında məlumatlar

Məhsuldar kapitalın bir hissəsi məhz dövriyyə kapitalıdır, dəyəri istehsal edilmiş məhsulun gerçəkləşməsindən dərhal sonra pul yaxud dəyər formasında qayıdan, yəni istehsal zamanı birbaşa istehsal edilmiş məhsulun, təqdim edilən xidmətin, yerinə yetirilən işin üzərinə qoyulan kapitaldır. O, müəssisənin öz dəyişməz əməliyyatlarının maliyyələşdirilməsinə şərait yaradan və qısa müddətdə pula çevrilə bilən aktivlər sayılır.

Dövriyyə kapitalı pul aktivlərindən, asan reallaşan sənədlərdən, debitor borclarından, material–istehsal əhtiyatlarından, hazır məhsuldan, sona çatmamış istehsaldan, materiallardan, dəst məmulatlardan və növbəti dövrün xərclərindən yaranır.

Dövriyyə kapitalı likvidlik meyarına – müəssisənin aktivlərinin nağd pula çevrilməsi xüsusiyyətinə görə dəyərləndirilir və şirkətin maliyyə vəziyyətinin dəyişməzliyini göstərir. İstehsal kapitallarının içərisində əsas kapitallarla dövriyyə aktivlərlərinin nisbəti də istehsal prosesinin əlamətlərindən asılıdır. (О.И. Лаврушина, М.: 2016: s. 98)

Dövriyyə aktivləri təkrar istehsal prosesində yerinə və vəzifəsinə görə dörd qrupa bölünür:

- * istehsal əhtiyatları üçün aktivlər;
- * sona çatmamış istehsala və gələcək dövrün xərclərin üçün aktivlər;
- * hazır məhsul üçün qoyulan aktivlərlər;

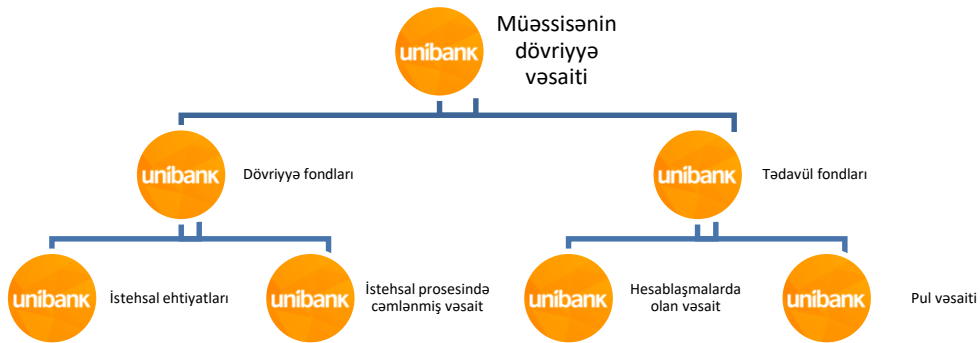
* pul və hesablaşmalarda olan aktivlər. Müəssisənin tədavül sahəsinə xidmət göstərən aktivləri onun tədavül fondlarını təşkil edir ki, nəticədə bu hesablaşma hesabında və kassada olan pul aktivlərindən təşkil edilir.

Dövriyyə aktivləri müəssisənin cari və əsaslı xərclərinin maliyyələşdirilməsinin əsas mənbəyi olub, maddi materiallar və maliyyə aktivlərinə bölünürlər. Yaranma mənbələrinə görə dövriyyə aktivlərləri müəssisənin xüsusi və ona bərabərləşdirilmiş dövriyyə aktivlərinə və borc dövriyyə aktivlərinə ayrılır. Xüsusi dövriyyə aktivlərinin formalaşması mənbələri investisiya üçün nəzərdə tutulmuş aktivlərdir. Planlaşdırma dərəcəsinə əsasən dövriyyə aktivlərləri normalaşdırılan və normalaşdırılmayan dövriyyə aktivlərinə ayrılır.

Normalaşdırılan dövriyyə aktivlərinin ehtiyatları müəssisənin dövriyyə aktivləri hesabına yaradılır. Bazar iqtisadiyyatı mühitində dövriyyə aktivlərinin normalaşdırılması tövsiyə xarakterlidir, yəni onun normalaşdırılmasına ehtiyac duyulur.

Müəssisənin dövriyyə aktivlərinin tərkibini aşağıdakı kimi daha aydın şəkildə görmək olar:

Şəkil 3: Müəssisənin dövriyyə aktivlərinin tərkibi



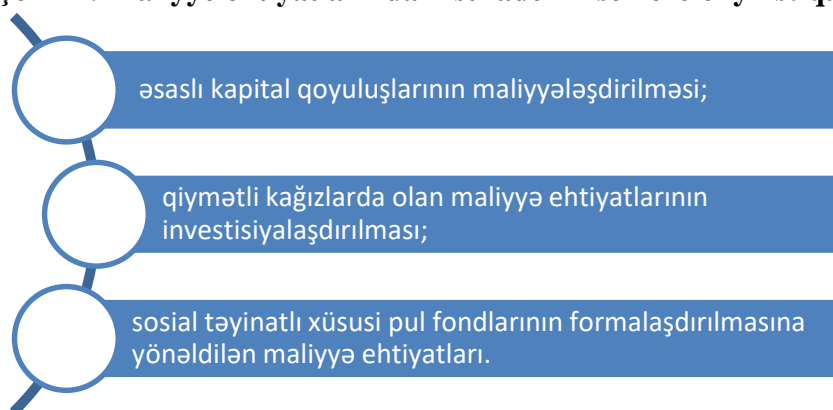
Mənbə: Unibank ASC-nin maliyyə departamentindən əldə olunan məlumata əsasən

Vəsait nə qədər tez dövr edərsə, o tədavül sferasında və istehsal sferasında nə qədər az müddət qalarsa müəssisəyə bir o qədər az dövriyyə vəsaiti lazım olacaqdır. Dövriyyə vəsaitlərinin hərəkətinin intensivləşdirilməsi onlara olan tələbatı azaldır, istehsal sahəsini böyütmək üçün maddi resursları azad edir, müəssisənin rentabelliğini artırır və tam olaraq müəssisənin fəaliyyətini optimallaşdırır. Dövriyyə vəsaitindən istifadə göstəricilərini təyin edərkən onların hesablanması üçün əsas götürülən rəqəmlərin doğru şəkildə kombinasiyası mühüm şərtlərdən biridir. Aydındır ki, əgər müəssisədə məhsul istehsal olunmuşsa, ancaq həyata keçməyibsə bu heç də dövriyyə vəsaitinin dövrünün bitməsi demək deyildir.

Banklarda maliyyə resurslarının yığılması və çoxalması nə qədər vacibdirsə, onlardan doğru şəkildə və səmərəli olaraq faydalanmaq da bir o qədər vacib hesab olunur. Bazar iqtisadiyyatı mühitində maliyyə resurslarından istifadənin istiqamətləri çoxdur.

Müəssisənin fəaliyyət prosesi tsiklik xarakterlidir. Bir tsikldə vacib vəsaitlərin cəlb olunması, onların istehsalatda sintez edilməsi, məhsulun istehsal olunması, istehsal olunan məhsulun satışı və yekun maliyyə nəticələrinin alınması baş verir. Aydındır ki, müəssisənin idarə olunmasının kompleks funksiyalarının istiqamətləndiyi və azad iqtisadi obyektlərə pul vəsaitləri, əmək vəsaitləri və istehsal alətləridir aiddir. Başqa vacib istiqamətləri bu cür qruplaşdırmaq mümkündür:

Şəkil 4: Maliyyə ehtiyatlarından istifadənin səmərəliliyi istiqamətləri



Mənbə: Bankların maliyyə ehtiyatlarından istifadə səmərəliliyi barədə məlumata əsasən

Müəssisənin strukturuna əsasən, bütün hallarda müəssisənin maliyyə xidmətinin əsas vəzifələri bunlardır:

- a) ümumi maliyyə təhlili;
- b) müəssisənin maliyyə vəsaitləri ilə təmin olunması (yəni, aktivlər mənbələrinin idarə olunması);
- c) maliyyə vəsaitlərinin bölgüsü.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Bank sistemin birinci həlqəsi AMB, ikinci həlqəsi isə kommersiya banklarından təşkil olunub. Kommersiya bankları özləri də 2 yerə bölünür: universal və ixtisaslaşdırılmış.

1. İxtisaslaşdırılmış banklar çoxda geniş yayılmayan bank əməliyyatlarını icra edirlər. Lakin müasir dövrdə bank sistemi iqtisadiyyat sahəsinin böyüməsi səbəbilə daha da universallaşır. Bank sisteminin bu tərəqqisi pul, kredit və hesablaşma əməliyyatlarını bir yerdə toplayır.

2. Kommersiya bankları bir neçə funksiya icra edir:

- Müştərilərinə hesablaşma – kassa xidməti göstərilməsi
- Vəsaitlərin depozit şəklində cəlb edilməsi
- Vəsaitlərin yerləşdirilməsi yəni, investisiya funksiyası

3. Kommersiya bankları öz fəaliyyətlərində çoxsaylı əməliyyatları həyata keçirirlər. Bu əməliyyatların içərisində elə mühüm olanları vardır ki, kommersiya bankları o əməliyyatlar olmadan heç vaxt fəaliyyət göstərə bilməz və buna görə də mövcud ola bilməz. Bu əməliyyatlara depozit qəbulunu, kreditlərin verilməsi və s. aiddir.

4. Kommersiya banklarının apardıqları əməliyyatlar arasında ən çox yayılanı aktiv və passiv əməliyyatlardır.

5. Kommersiya bankları başqa kommersiya banklarından, maliyyə və pul bazarından öz müştərilərindən cəlb olunan, o cümlədən öz şəxsi resurslarında faydalanmaqla gəlir qazanmaq üçün vəsaitin yerləşdirilməsinə görə aktiv əməliyyatları həyata keçirən ayrı-ayrı investisiyalar edirlər. Bu əməliyyatları icra etdiyi kommersiya banklarının gəlir qazanmaq məqsədi olsa da, bu vəsaitlərin hamısını daha çox mənfəət qazandıracaq əməliyyatlara investisiya edə bilməzlər, çünki, aktiv əməliyyatları apararkən kommersiya bankları likvidliyi də təyin edilmiş səviyyədə saxlamalıdırlar ki, cəlb edilmiş vəsaitləri vaxtında qaytarsınlar sahiblərinə və baş verəcək riskləri sərmayələrə görə seçməlidirlər və fəaliyyət

göstərdiyi ölkəyə görə kredit siyasətinə müvafiq şəkildə davranıb əməl etməlidirlər.

6. Passiv əməliyyatlar bankların vəsait bazalarının yaradılması, bank kapitalının yaradılması və tamamlanması əməliyyatı hesab olunur. Passiv əməliyyatlar vasitəsilə o cümlədən kommersiya bankları resursları özünə cəlb edir və onların formalaşması üzrə əməliyyatlar həyata keçirir.

7. Passiv əməliyyatlar bütün banklar üçün çox böyük əhəmiyyətə sahibkdir. Bu əməliyyatlarda passiv hissədəki qalıq pul vəsaiti artır. Əməliyyatlar vasitəsilə dövriyyədə olan pullar banklara istiqamətləndirilir. Banklarda yeni resursların yaradılması aktiv əməliyyatlarla əlaqədardır. Burada ən çox pay kreditləşmə əməliyyatlarına aid edilir.

8. Kommersiya banklarının həyata keçirdiyi əməliyyatlar iqtisadiyyatın və eyni zamanda da bankın gəlirlilik səviyyəsinə çox böyük təsir edir. Banklar icra etdikləri əməliyyatlar vasitəsilə öz nizamnamə kapitalını formalaşdırır, ehtiyacı olanlara kreditlər verir və iqtisadiyyatın aktivləşməsində çox faydalı işlər həyata keçirir. Banklar apardıqları əməliyyatlara doğru bank siyasəti tətbiq etməklə gəlirlilik səviyyəsini və icra etdikləri əməliyyatların daha da modern vəziyyətə gətirərək inkişaf etdirə bilərlər. Bu səbəbdən də bankların icra etdikləri əməliyyatların doğru şəkildə idarə olunması bankın gələcəyi üçün və ölkə iqtisadiyyatı üçün əvəz edilməzdir.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dilində

1. 2014-2018-ci illərdə AR regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı.
2. Əhmədov N.H. Elektron bankçılıq inkişaf mərhələsində, //Həftə içi -2017.- 22 may.- s.6.
3. Məmmədov Z.F Bank fəaliyyətinin əsasları Bakı, 2013 , 269 s., s.140.
4. Məmmədov Z.F. Pul, kredit və banklar. Bakı, 2010.
5. Mərkəzi Bank statistik təhlili Bakı, 2017 s.28.

Rus dilində

1. Банковское дело / Под ред. О.И. Лаврушина. - М .: КноРус, 2016. - с.98.

Türk dilində

1. Athanassopoulos, A.D. ve Labroutsos, N.S., (2018), “Finansal hizmetlere yönelik kurumsal müşteri davranışı: Yunanistan'ın gelişmekte olan pazarından ampirik sonuçlar”, Uluslararası Banka Pazarlama Dergisi, 17 (6), ss. 247-285.
2. Claessens, S.T., Glaessner ve Klingebiel, D., (2012), “Gelişmekte olan pazarlarda e-finansman: Bir yandan atlamak mümkün mü? Dünya Bankası Mali Sektör Tartışma Raporu, Sayı 4, Haziran s.78-83.
3. D.B.Predein, E., Kettaneh-Wold, N., Wold, S. Çok ve Megavariat Veri Analizi, Umetrics AB. - Umea, 2011.
4. D.R.Hodgman - S.R.King // Avrupa Kalite Ödülü bilgileri Broşürü - EFQM, 2014. <http://www.eipm.org/research/EFQM> Exc for Exc.
5. Daniel, E., (2016), “İngiltere ve İrlanda Cumhuriyeti'nde elektronik bankacılığın sağlanması”, Uluslararası Banka Pazarlama Dergisi, 17/2, Dannenberg, M ve Kellner, D., (2016), “Bugünün teknolojisiyle yarının bankası”, Uluslararası Banka Pazarlama Dergisi, Şubat 2016, sf. 90-97.
6. . Daniela Bojan; Mutu SIMONA ve Paun DRAGOS (2010), “Elektronik Bankacılık - Finansal Hizmetlerin Sunumu İçin Avantajları”, Analele Universităţii din Oradea. Ştiinţe Economice, Cilt 1, 672-677.

7. F.Kotler Banka kredilerinin benzersizliğine dair bazı kanıtlar // J. Finans Ekonomisi. 2010. Aralık 189 s.

8. . Gordon, R ve Mulligan, P., (2016), “Bilgi teknolojisinin finansal hizmetlerdeki müşteri ve tedarikçi ilişkileri üzerindeki etkisi”, Uluslararası Hizmetler Endüstri Yönetimi Dergisi, Vol. 13, No. 1, sayfa 29-46

9. . H.Vood və F.R. Düzenlenmiş endüstrilerdeki hedefleri belirler: bankacılıkta gider tercih davranışı // J. Politik Ekonomi, 2012. Şubat S.256 s.63.

10. Ekonomi. 2012. Şubat P.256 s.96.

11. . Jayawardhena, C ve Foley, P., (2017), “Bankacılık Sektöründeki Değişiklikler - İngiltere'de İnternet Bankacılığı Örneği”, İnternet Araştırması: Elektronik Ağ Uygulaması ve Politikası, Cilt. 10, No. 1, s.19-31.

12. Latimore, D., Watson, I. ve Maver, C., (2016), “Müşteri konuşuyor: 3.300 İnternet kullanıcıları bize perakende finansal hizmetlerden ne istediklerini söylüyor”, Erişim: URL: <http://www.mainspring.com/araştırma/belge/görünüm/1.2099.1215.00.html>. [28 Mayıs 2016].

13. Sathye, M., (2015), “Avustralya Bankacılığının İnternet Bankacılığını Kabulü: Ampirik Bir Araştırma”, Uluslararası Banka Pazarlama Dergisi, Cilt. 17, 7, sayfa 324-334.

14. Shanmugam, B ve Guru, K.G., (2016), “Malezya'da Elektronik Bankacılık”, IBBM Yayınları.

15. Şarkıcı, D., Ross, D ve Avery A., (2015), “Perakende Bankasında Başarılı Web Portalları”, Frank J. Fabozzi Associates.

16. Slack, F ve Rowley, J., (2017), “Çevrimiçi Kiosklar: Mobil kullanıcılar için mobil teknolojilere alternatif”, İnternet Araştırması: Elektronik Ağ Uygulamaları ve Politikası, Cilt. 12, No. 3, sayfa 248-257.

17. Strieter, J., Gupta, A.K., Raj, S.P ve Wilemon, D., (2017), “Ürün yönetimi ve finansal hizmetlerin pazarlanması”, Uluslararası Bankacılık Pazarlama Dergisi, Cilt. 17, 7, sayfa 342-354.

18. Wah, L., (2016), “İnternette Bankacılık”, Amerikan Yönetim Derneği 88 (11), s. 44-48.

19. Williamson, R., (2015), “Kanalların deęiřtirilmesi: Interactive TV, e-ticaretin açlıęı için net bir performans sergileyebilir”, Interactive Week, 2 Nisan, s. 18-22.

İnternet resursları

1. [http:// www.american-bank.com](http://www.american-bank.com)
2. [http:// www.coastalbanc.com](http://www.coastalbanc.com)
3. [http:// www.firstcitizensnb.com](http://www.firstcitizensnb.com)
4. [http:// markswebb.ru/press/blog/18847.html](http://markswebb.ru/press/blog/18847.html)
5. [https:// www.iktisatbank.com/smart-banka-karti](https://www.iktisatbank.com/smart-banka-karti)
6. [https:// banker.az/banklarimizda-t%C9%99klif-edil%C9%99n-%C9%99n-yaxsi-debet-kart-m%C9%99hsullari/](https://banker.az/banklarimizda-t%C9%99klif-edil%C9%99n-%C9%99n-yaxsi-debet-kart-m%C9%99hsullari/)
7. [https:// www.cbar.az/](https://www.cbar.az/)
8. [https:// www.fimsa.az/assets/upload/files/Yanvar%202019.pdf](https://www.fimsa.az/assets/upload/files/Yanvar%202019.pdf)
9. [https:// coinmarketcap.com](https://coinmarketcap.com)
10. [https:// medium.com/](https://medium.com/)

ƏLAVƏLƏR

Əlavə 1

Cədvəl 1: 2017-ci il üzrə Unibankın maliyyə vəziyyəti haqqında hesabat

<i>Maliyyə vəziyyəti haqqında hesabat</i>				
Aktivlərin maddələri	31.03.2017	30.06.2017	30.09.2017	31.12.2017
Nağd vəsaitlər	28 494	35 798	28 708	31 573
ARMB-yə qarşı tələblər	119 726	113 217	86 902	98 431
"Nostro" hesablar	22 783	17 852	44 487	18 987
Banklar da daxil olmaqla maliyyə müəssisələrinə qarşı tələblər	31 953	44 853	46 427	46 599
Qiyətli kağızlara investisiyalar	-	6 114	26 911	15 232
Müştərilərə verilmiş kreditlər	406 989	387 364	280 613	280 036
Əsas vəsaitlər	51 594	55 614	54 795	55 025
İnvestisiyalar	837	750	741	742
Digər aktivlər	41 140	32 904	33 233	55 272
Cəmi aktivlər	713 406	690 444	604 823	601 841
Öhdəliklərin maddələri	33.03.2017	30.06.2017	30.09.2017	31.12.2017
"Loro" hesablar	158	2 634	2 159	228
Müştəri hesabları	355 497	362 373	377 261	355 906
Maliyyə institutlarından ələb edilmiş vəsaitlər	265 380	200 598	175 141	172 351
Digər passivlər	13 425	7 905	7 270	9 935
Cəmi öhdəliklər	634 453	573 503	561 835	538 418
Cəmi xalis aktivlər	67 944	116 936	42 991	63 423
Cəmi öhdəliklər və kapital	702 416	690 449	604 826	601 842
Balansdankənar öhdəliklər	32.03.2017	30.06.2017	30.09.2017	31.12.2017
Akkreditivlər	-	-	-	-
Forvard və fyuçers müqavilələri	12 068	13 562	14 177	2 871
Digər balansarxası öhdəliklər	714	732	742	752
Cəmi	72 168	73 625	80 251	61 739

Mənbə: Unibank ASC-nin maliyyə departamentindən əldə olunan məlumata əsasən

Cədvəl siyahısı:

Cədvəl 1. (Əlavə 1) 2017-ci il üzrə Unibankın maliyyə vəziyyəti haqqında hesabat.....	73
---	----

Şəkil siyahısı:

Şəkil 1. 3 bank əməliyyatı.....	13
Şəkil 2. Bankın dövriyyə aktivləri.....	64
Şəkil 3. Müəssisənin dövriyyə aktivlərinin tərkibi.....	66
Şəkil 4. Maliyyə ehtiyatlarından istifadənin səmərəliliyi istiqamətləri.....	67